
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXI (2024), № 1
s. 175-203
doi: 10.36121/vmoroż.21.2024.1.175

Volodymyr Moroz
ORCID 0000-0002-0852-4285
(Ukraiński Uniwersytet Katolicki we Lwowie)

Wokół problemów powstania diecezji mukaczewskiej i jej związków z metropolią kijowską od połowy XV do końca XVII wieku

Streszczenie: W 1466 r., na długo przed pierwszą wzmianką o diecezji mukaczewskiej obrządku bizantyjskiego w 1491 r., papież Paweł II poświadczył, że jej tereny były częścią diecezji halickiej, rządzonej przez biskupa Makarego. Elity Korony Polskiej doprowadziły do jego wyjazdu z Halicza, ale nadal kierował południową częścią swojej diecezji w Królestwie Węgier. Następcy Makarego przyjęli tytuł „biskupa mukaczewskiego”. Jednak stojący na czele tej eparchii tradycyjnie pochodzili z metropolii kijowskiej i jednocześnie z biskupstwem w Mukaczewie sprawowali rządy w innych diecezjach metropolii. Diecezja mukaczewska, wraz z diecezjami lwowską i przemyską, odrzuciła unię brzeską z 1596 r. Biskupi mukaczewscy Amfiloch i Sergiusz zarządzali także częściami diecezji pińsko-turowskiej i łucko-ostrogskiej. Przypuszcza się, że biskup Mukaczewa Petroniusz oraz jego następcą, Joan Hryhorowicz pochodzili z Wołynia. Biskupi mukaczewscy z lat 1633–1665, Wasyl Tarasowicz i Parteniusz Petrowicz, wywodzili się ze szlacheckiej rodziny Kulczyckich z województwa ruskiego Rzeczypospolitej. Obaj uznali zwierzchnictwo Rzymu. Parteniusz zmarł w 1665 r. Kolejni prawosławni i unicycy kandydaci na biskupów mukaczewskich z metropolii kijowskiej, Josyf Wołoszynowski, Jan Małachowski i Porfiry Kulczycki, spodziewali się objąć diecezję z pomocą królów polskich. Arcybiskupi Esztergomu i biskupi Egeru próbowali kontrolować diecezję mukaczewską z pomocą Habsburgów. Walka ta doprowadziła do znacznej degradacji diecezji, powstrzymanej tymczasowo dopiero po mianowaniu biskupem mukaczewskim Józefa de Camillis, dotychczasowego prokuratora generalnego metropolii kijowskiej w Rzymie. Walka o istnienie diecezji trwała do 1771 r., gdy metropolia kijowska wsparła dążenia swojej historycznej części w uzyskaniu statusu pełnoprawnej diecezji katolickiej obrządku greckiego.

Słowa kluczowe: eparchia mukaczewska, metropolia kijowska, biskup halicki Makary, biskupi mukaczewscy, Zakarpacie

On the Questions of the Mukachevo Diocese Origins and its Connections with the Kyivan Metropolitanate (from the middle XV to the end of XVII centuries)

Annotation: In 1466, long before the first mention of the Mukachevo diocese of Byzantine Rite in 1491, Pope Paul II attested that its terrains were a part of the Halych diocese ruled by bishop Makary. The elites of the Polish Crown turned him away from Halych, but he still led the southern part of his diocese in the Hungarian Kingdom. Makary's successors accepted the title „the bishop of Mukachevo”. Still, bishops of this Bishopric See traditionally came from the Kyivan Metropolitanate and, even simultaneously with Mukachevo, ruled other dioceses of the Metropolitanate. After the Mukachevo diocese, commonly with dioceses of Lviv and Przemyśl, denied the Brest union in 1596, the bishops of Mukachevo Amfiloch and Sergiusz also ruled parts of the Pinsk–Turov and Lutsk–Ostroh dioceses. Supposedly, the bishop of Mukachevo Petroniusz, the next after Sergiusz, originated from the Volhynia region. His successor, John Hryhorovych, precisely originated from the Volhynia. He was in close contact with the Kyivan Metropolitan Joseph Velamin Rutski. The Mukachevo bishops of 1633–1665, Vasyl Tarasovych and Parteniusz Petrovych originated from the Kulczycki noble family from the Ruthenian Voivodeship of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Both accepted the Union with the Rome. Parteniusz passed away in 1665. Thus, the Orthodox and Uniate Kyivan Metropolitanates' candidates Josyf Woloszynowski, John Malachowski and Porfirij Kulczycki expected to possess the Mukachevo diocese with the help of Polish Kings. By the way, the Esztergom Archbishops and Eger bishops tried to control the Mukachevo diocese with the help of the Habsburgs. The struggle resulted in significant degradation of the diocese. It was paused temporarily only after the appointment of the Mukachevo bishop Joseph de Camillis, previous general procurator of the Kyivan Metropolitanate in Rome. Still, the struggle for the existence of the diocese continued until the Kyivan Metropolitanate helped its historical part win the status of a full-scale Eastern Catholic diocese in 1771.

Keywords: Mukachevo diocese, Kyivan Metropolitanate, bishop Makary of Halych, Mukachevo bishops, Zakarpattia

Wiele wątków historii eparchii mukaczewskiej spowija mgła niejasności, a w centrum licznych pytań, na które nie ma jasnych odpowiedzi, leży problem jej początków. Autorzy nie biorący pod uwagę tych problemów i ignorujący źródła do jej dziejów z terenu metropolii kijowskiej i Rzeczypospolitej błędnie interpretują jej bliskie związki z metropolią kijowską jako „intrygi ruskie”¹. Także różne interpretacje historii tego regionu, jak ta zaproponowana w „With Their Backs to the Mountains”² Paula Roberta Magocsi ukazują nie dzieje, lecz poglądy ich autorów, które można określić jak realną „With Their Backs to the Sources”. Taka interpretacja wydaje się błędna i zniekształca naszą wiedzę o historii.

¹ В. Фенич, *Галичина і Мукачівська єпархія (до 1771 р.)*, „Тисячоліття – Millenia: Науковий щорічник”, вип. 1, 2014, s. 94–99, 102.

² P.R. Magocsi, *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*, Budapest–New York 2015.

Uwarunkowania erygowania diecezji mukaczewskiej

W literaturze historycznej i publicystyce można znaleźć głosy na temat początków eparchii mukaczewskiej sięgających czasów świętych braci Cyryla i Metodego. Jednak źródła tej wersji nie potwierdzają. Historycy badający dzieje diecezji w XVIII–XIX w. (m.in. Adam František Kollar, Joannicjusz Bazyłowicz, Mychajło Luczkaj, Anatolij Kralycky) w interpretacji wyjaśniającej pochodzenie diecezji mukaczewskiej wskazali tradycję metropolii kijowskiej. Autorzy ci, z wyjątkiem Kralyckiego³, bronili poglądu stwierdzającego, że tradycja kijowska jest także tradycją Cyryla i Metodego⁴. Naukowcy, podobnie jak ówczesni biskupi mukaczewscy, byli przekonani, że misja świętych braci do Chazarów była także misją na Ruś. Nic więc dziwnego, że na podstawie diecezjalnego ustawodawstwa z czasów biskupa Manuela Olszawskiego (1743–1767) ustanowiony został również statut kościelny Świętego Wielkiego Księcia Równego Apostołów Włodzimierza Kijowskiego⁵ i wprowadzono uchwały dekretów soboru zamojskiego unickiej metropolii kijowskiej. Natomiast biskup mukaczewski Andrzej Baczyński (1773–1809) planował zostać metropolitą Zakarpacia, Galicji i Bukowiny, czemu sprzeciwiały się elity węgierskie⁶. Źródła historyczne dają możliwość dokładniejszej prezentacji dziejów powstania diecezji mukaczewskiej i jej tradycji.

W drodze powrotnej z soboru florenckiego w latach 1439–1440 unicki metropolita kijowski Izydor nie odwiedził Mukaczewa. Hierarcha podróżował przez Budę do Krakowa i dalej do Przemyśla, Lwowa, Halicza, Chełma i Brześcia Litewskiego także przez terytoria, które później stały się zachodnimi częściami diecezji mukaczewskiej⁷. W 1443 r. otrzymał on od króla Polski i Węgier Władysława III Warneńczyka przywilej z gwarancjami zrównania w prawach z katolikami obrządku łacińskiego, zachowania autonomii od władzy świeckiej i przywrócenia odebranych majątków kościelnych dla swego Kościoła w Królestwie Polskim i Węgierskim⁸.

³ Anatolij Kralycki uważa, że Słowacy mogli przyjąć chrześcijaństwo od następców świętych braci z Sołunia, „*Ми діти преславної України*”. *Вибрані етнографічні та історичні праці Анатолія Кралицького*, упор. і заг. ред. В. Мороз, Львів 2023, s. 66–67, 265–266.

⁴ J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosi ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae*, vol. 1, pars 1–3, Cassoviae 1799, s. 74–75; tenże, *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, &c. exhibens Statum Graeco-Catholicae Dioecesis Munkacsiensis Hierarchicum, juxta seriem Episcoporum cum praecipuis eorumdem, aliorumque Illustrium Virorum Gestis, e variis Vullis Pontificiis, Diplomatum, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatum*, vol. 2, pars 4, Cassoviae 1804, s. 7–8, 13; В. Гаджера, *Перва спроба історії греко-католицескоґ Мукачевскоґ епархії*, „Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді за рік 1924”, роч. 3, 1924, s. 4; М. Лучкай, *Історія карпатських русинів*, т. 2, Ужгород 2000, s. 68–69; „*Ми діти преславної України*”..., s. 60–69, 257–269.

⁵ В. Гаджера, *Перва спроба історії*..., s. 8, 22–25.

⁶ А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 2: *Внутрішня історія*, Рим–Львів 1997, s. 32.

⁷ *Хождение на Флорентийский собор*, w: *Библиотека литературы древней Руси*, т. 6: *XIV–середина XV века*, Санкт-Петербург 1999, s. 464–487.

⁸ *Diploma Vladislai III regis Poloniae et Hungariae in favorem hierarchiae et nationis Ruthenae*, w: *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. 1: 1075–1623, coll. A. Septyckyj, Romae 1964, s. 4.

Metropolia kijowska rozszerzała wówczas swoje wpływy na część terytoriów Węgier. Jednocześnie zachowany „Służebnik” metropolity Izydora (Vat. Slav. 14 Biblioteki Watykańskiej)⁹, w którym hierarcha osobiście sporządził listę ówczesnych diecezji swej metropolii, nie wspomina o eparchii mukaczewskiej¹⁰. Odpowiedź może być dwojaka: 1) diecezja ta nie wchodziła w skład metropolii; 2) diecezja ta wówczas nie istniała, a jej terytorium należało do jednej lub kilku sąsiednich diecezji. Potwierdzenie tych założeń znajdujemy w źródłach z następných dwóch dekad. Można uznać je za wiarygodne, ponieważ zostały zawarte w dokumentach z kancelarii papieskiej.

Po podziale przez papieża Kaliksta III (8 IV 1455–6 VIII 1458) w 1458 r. metropolii kijowskiej na kijowską i moskiewską, ów mianował Makarego biskupem halickim¹¹. Nie był on w stanie utrzymać się w Haliczu ze względu na opór świeckich elit Kościoła łacińskiego Królestwa Polskiego¹², natomiast jego władzę w południowej części ówczesnej diecezji halickiej, która znalazła się w granicach Królestwa Węgier, uznał tamtejszy władca Maciej Korwin (1458–1490).

W 1466 r. papież Paweł II (30 VIII 1464–26 VII 1471) wyraźnie poświadczył prymasowi Węgier – arcybiskupowi esztergomskiemu Jánosowi Vitézu i innym biskupom łacińskim tego państwa ważność jurysdykcji biskupa halickiego Makarego, jako pełnoprawnego katolika i ordynariusza w diecezji halickiej i jej majątkach na terenach, na których działają jednocześnie diecezje obrządku łacińskiego varadska, transylwańska i egerska w Królestwie Węgier:

„Ten biskup Makary otrzymał urząd, a raczej administrację i zarządzanie posiadłościami wspomnianego kościoła lub większą ich częścią, a mianowicie tymi w diecezji Varadu, Transylwanii i Egeru; wszystkie trzymały i uważały go za prawdziwego biskupa Halicza; wykonywał obowiązki biskupa i wszystko, co należy do jego urzędu i jurysdykcji; wszystkim obrządku greckiego, którzy podlegają jego jurysdykcji, głosił, wypowiadał i dekretował wszystko, co Święty Kościół Rzymski uznaje, zatwierdza i zachowuje,

⁹ Pergaminowy rękopis „Codex Slavonicus”, nr 14 Watykańskiej Biblioteki Apostolskiej pod późniejszym tytułem „Missale Ruthenorum” – dostępny na stronie internetowej Watykańskiej Biblioteki Apostolskiej, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.slav.14 (dostęp: 25.04.2023 r.). Kodeks zawiera teksty: 1) Liturgii św. Jana Chryzostoma (l. 1–38); 2) Liturgii św. Bazylego Wielkiego (k. 40–82); 3) Liturgii Upřednio Poświęconych Darów (k. 88–110); 4) Ustaw patriarchy konstantynopolitańskiego Filoteusza Kokkina o służeniu Liturgii (k. 112–148).

¹⁰ О. Горбач, *Три церковнослов'янські літургичні рукописні тексти Ватиканської бібліотеки*, „Праці Філософічно-гуманістичного факультету Українського католицького університету ім. св. Климента Папи”, vol. 1, Рим 1966, s. 9, 83.

¹¹ Calixtus III nominat Macarium Episcopum Haliciensem, Romae 16 I 1458, w: *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)*, vol. 1: 1075–1700, coll. A. Welykyj, Romae 1953, s. 138–139; М. Чубатий, *Історія християнства на Русі-Україні*, т. 2, ч. 1: 1353–1458, Рим-Нью-Йорк 1976, s. 240–245.

¹² Calistus III Macarium Episcopum Haliciensem Regi Poloniae Casimiro commendat, Romae 16 I 1458, w: *Documenta Pontificum...*, s. 140; Pius II Archiepiscopo Leopoliensi et Episcopo Peremyliensi iubet, ut curen nominato Episcopo Haliciensi bona Ecclesiae eiusdem restituere, Romae 11 IX 1458, w: tamże, s. 153–154; М. Чубатий, *Історія християнства...*, s. 232–235.

zgodnie z dekretem ekumenicznego soboru we Florencji, który odbył się wcześniej¹³.

Węgierska władza świecka uznała wówczas i broniła w swoim państwie jurysdykcji biskupa halickiego Makarego. Przykładowo w 1469 r. wojewoda siedmiogrodzki Jan Pongrącz bronił praw biskupa w swoim regionie¹⁴. Makary zmarł ok. 1470 r. Był on z pochodzenia Serbem i jako biskup halicki (choć tylko w południowej części diecezji, położonej w Królestwie Węgier) utrzymywał kontakty z tamtejszą Cerkwią. Świadczy o tym nadanie z 20 marca 1479 r. przez króla Macieja Korwina przywileju dla kleru komitatu Maramuresz na żądanie metropolity belgradzkiego Joannicjusza¹⁵. Na obecnym etapie badań nie są znane inne powiązania tych terytoriów z Kościołem serbskim. Do czasu konsekracji Makarego Tuczapskiego w 1539 r. nie było biskupów halickich. Sytuacja na Zakarpaciu wskazywała, że powstały warunki do ustanowienia odrębnej diecezji¹⁶. Pierwszym znanym ze źródeł następcą halickiego biskupa Makarego na Zakarpaciu był biskup Joan używający tytułu „mukaczewski”, wzmiankowany w latach 1491–1498. Według Mychajło Luczkaja, popierał on kanony soboru florenckiego i wspominał¹⁷ Józefa kijowskiego (1498–1501) i Nifonta (koniec 1486 r. – początek 1488 r., lato 1497 r. – sierpień 1498 r.), patriarchę konstantynopolańskiego¹⁸. Metropolita kijowski Józef I Bułharynowicz rzeczywiście był zwolennikiem soboru florenckiego. Stopniowo idea zaproponowanej na nim unii upadła w diecezji mukaczewskiej, podobnie jak w całej metropolii kijowskiej.

¹³ „ipseque Macharius episcopus possessionem, vel quasi regimen et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo; ipseque Macharius episcopus possessionem, vel quasi regimen et administrationem bonorum dictae ecclesiae, seu maioris partis ipsorum: videlicet quae in Varadiensi et Transilvaniensi ac Agriensi diocesi consistunt, assecutus extiterit et tamquam verus episcopus Gallicensis ab omnibus tentus et reputatus existat, ac pontificalia officia et ea quae sunt ordinis et jurisdictionis, exercuerit, omnibusque illis, qui secundum ritum graecorum vivunt, et suae jurisdictionis existunt, omnia praedicaverit, dixerit ac decreverit, quae tenet, approbat et observat sancta romana ecclesia, juxta decretum concilii ycumenici florentini, dudum celebrati”. A. Bunea, *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaș 1904, s. 301.

¹⁴ F. Pesty, *A szörényi bánóság és Szörény vármegye története*, t. 1, Budapest 1877, s. 347–348.

¹⁵ А. Петровъ, *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпато-русской церкви и іерархіи 1391–1498 гг.*, Прага 1932, s. 119–120; В. Пронин, *История Православной Церкви на Закарпатье*, Ужгород 2009, s. 147–148.

¹⁶ Osobnym problemem jest określenie, które obszary eparchii przemyskiej, obok części południowej eparchii halickiej, znalazły się w jej granicach. Pamięć o włączeniu bliżej nieokreślonych fragmentów eparchii przemyskiej do mukaczewskiej była obecna w XVII w. Szusza J. chelmi gör. szert. püspöknek a munkácsi püspökségről a propag. titkára számára készített információja, Romae, 25 II 1665, w: *A Munkácsi görögyszertartásu püspökség okmánytára*, red. A. Hodinka, t. 1: 1458–1715, Ungvár 1911, s. 209. Takie stanowisko Jakuba Suszy miało też jak najbardziej współczesny kontekst, o czym zob.: A. Gil, *Parafia eparchii przemyskiej w starostwie spiskim w XVII–XVIII wieku na tle dziejów Kościołów wschodnich po południowej stronie Karpat*, w: *Sub fisci. Меморіальний збірник, присвячений Ігореві Скоцялюсу*, ред. І. Альмес, Львів 2022, s. 172–176.

¹⁷ Wspominał jako swoich zwierzchników w wielkim wejściu podczas celebrowania mszy św.

¹⁸ М. Лучкай, *История карпатских русинів...*, s. 195.

Hierarchowie mukaczewscy XVI – pierwszej ćwierci XVII wieku

Wiek XVI był tragiczny dla Królestwa Węgier, które upadło po bitwie pod Mohaczem w 1526 r. Był to na tyle skomplikowany okres, iż brakuje informacji nawet o chronologii rządów ówczesnych biskupów. Wiadomo jednak, że 9 października 1551 r. Ferdynand I Habsburg jako król węgierski, nakazał uznanie jurysdykcji biskupa mukaczewskiego Wasyla I także w Maramureszu¹⁹, na terenach gdzie duchowni najdłużej starali się stawiać opór wobec włączenia do nowej diecezji. Na tym etapie dziejowym diecezja mukaczewska była zintegrowana z metropolią kijowską i funkcjonowała jako jej integralna część. W 1596 r. w soborze brzeskim uczestniczył przedstawiciel biskupa mukaczewskiego Amfilocha. Antyunistyczny traktat „Ekthesis abo krotkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym, to iest pomiastnym synodzie w Brześciu Litewskim” podaje:

„Mateusz archimendryta manastyrza ś. Panteleymona z Świętej góry, za rozkazaniem wielbnego Amfilohya, episkopa mukackiego, patryarszego thronu Konstantynopolskiego, dla trudności iego, dekretując [wespoł] z świętym synodem, podpisałę się”²⁰.

Eparchia mukaczewska wraz z eparchią lwowską i przemyską podczas synodu brzeskiego nie poparła idei unii. Amfiloch, który pochodził ze wsi Ardanowo (obecnie w rejonie beregowskim obwodu zakarpackiego Ukrainy)²¹, wspierał księcia Konstantego Wasyla Ostrońskiego, gdy przeciwnicy unii zostali niemal bez hierarchii kościelnej²². Wątpliwa pozostaje opinia ks. Michała Lacki, który zanegował informację o udziale diecezji mukaczewskiej w antyunistycznym soborze brzeskim 1596 r.²³, ponieważ nie uwzględnił on źródeł z terenów metropolii kijowskiej²⁴. Nie podał on również informacji o losach biskupa Amfilocha po 1596 r. Rzeczywiście, w 1607 r.

¹⁹ I. Ferdinánd a Munkács városában levő sz. Miklós kolostorban lakó László püspök panasára meghagyja a földesuraknak és a hatóságoknak, hogy a jószágaikon, főleg Máramarosban levő rutén papokat és jobbágyokat ne akadályozzák a püspöknek régi szokás szerint járó egyházi adózások lerovásában, w: *A Munkácsi görögyszertartásu...*, t. 1, s. 12–13; A.B. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, s. 24.

²⁰ *Ekthesis abo krotkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym, to iest pomiastnym synodzie w Brześciu Litewskim*, w: *Памятники полемической литературы въ Западной Руси*, t. 3, Петербургъ 1903, s. 373; В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 181. Zob. również: Л. Тимошенко, *Берестейські церковні собори у жовтні 1596 р.: підготовка, склад учасників та провідники*, „Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)”, вип. 7, 2007, s. 152.

²¹ *Описаніе документоѵ, пожертвованныхъ преосвященнымъ Павломъ – епископомъ Олонецкимъ и Петрозаводскимъ Виленскому Свято-Духовскому Братству, ко дню торжественнаго празднованія Братствомъ 300-лѣтняго юбилея сооруженной имъ въ 1597 г. в г. Вильнь Свято-Духовской церкви*, „Литовскія Епархіальныя Вѣдомости”, nr 25, 1898, s. 231.

²² І. Мицько, *Причинки до історії церковно-культурних зв'язків Закарпаття з Галичиною та Волинно (перша третина XVIII ст.)*, w: *Культура українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1–4 вересня 1993 року)*, Ужгород 1994, s. 414, 418.

²³ M. Lacko, *The Union of Užhorod, Cleveland–Rome 1976*, s. 43–46.

²⁴ Ciągłość pamięci o przynależności eparchii mukaczewskiej do metropolii kijowskiej, jak również o antyunistycznym postawie biskupa mukaczewskiego w czasie synodu w Brześciu Litewskim publicznie demonstrował m.in. biskup chełmski Jakub Susza w Rzymie w 1665 r., o czym wiedział Lacko. Susza J. chełmi gör. szert. püspöknek a munkácsi püspökségről..., s. 209; M. Lacko, *The Union ...*, s. 43–44.

Amfiloch pojawił się jako biskup prawosławny w Turowie i używał tytułu „biskupa mukaczewskiego i turowskiego”²⁵. Hierarcha znalazł się w Turowie ok. 1600 r., choć zachował swój poprzedni tytuł. Kolejnym biskupem w Mukaczewie został Sergiusz, który po śmierci swego poprzednika rządził zarówno tam, jak również w prawosławnej części eparchii łucko-ostrogskiej w latach 1610–1624²⁶.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że na terenie eparchii mukaczewskiej w II dekadzie XVII w. działania propagujące unię, pomimo trudnej sytuacji w samej diecezji przemyskiej, prowadził biskup przemyski Atanazy Krupecki²⁷.

W tych latach Jerzy III Homonnai Drugeth, który posiadał duże majątki zarówno w diecezji mukaczewskiej, jak i przemyskiej, według metropolity Józefa Welamina Rutskiego, poparł kandydaturę biskupa przemyskiego na biskupa mukaczewskiego²⁸. Akcją unijną Krupeckiego, skupioną wokół klasztoru w Krasnym Brodzie na Zemplynie, wspomógł także łaciński biskup przemyski Stanisław Sieciński²⁹. W 1614 r. unicki biskup przemyski był gotów ogłosić unię w zachodniej części diecezji mukaczewskiej, ale jego przeciwnicy zaatakowali go zbrojnie i zmusili do ucieczki³⁰. Hierarcha powrócił do diecezji przemyskiej i mianował jej kapłana, Sofroniusza (grec. „Greczyna”, co później dało początek jego przydomkowi „Reczko”), na swego pełnomocnika w diecezji mukaczewskiej. Tenże samowolnie ogłosił się biskupem i został wydalony przez Mikołaja Esterhazego, władcę dominium mukaczewskiego w latach 1612–1622³¹. Następnie Rutski suspendował Sofroniusza za naruszenie dyscypliny kościelnej³². Warto zauważyć, że także w późniejszym okresie struktury diecezji przemyskiej na Spiszu odgrywały ważną rolę łącznika między diecezją mukaczewską i metropolią kijowską³³.

²⁵ *Описание документов, пожертвованных преосвященным Павломъ...*, s. 231.

²⁶ В. Мороз, *Мукачівський єпископ Сергій в маєтностях Острозьких і Заславських та його невідомі місця в Київській митрополії першої чверті XVII ст.*, „Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія”, вип. 2, 2020, s. 10–17.

²⁷ Więcej zob.: J. Krochmal, *Unia w eparchii przemysko-samborskiej za rządów władcy Atanazego Krupeckiego (1609–1652)*, w: *Kościół. Społeczeństwo. Kultura. Prace ofiarowane Profesorowi Wiesławowi Müllerowi z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej i dydaktycznej*, red. J. Drob, H. Łaskiewicz, A. Stasiak, B. Szady, C. Taracha, Lublin 2004, s. 117–131; W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem: dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*, Toruń 2021, s. 63–118.

²⁸ Ю. Мицик, *З епістолярної спадщини київського митрополита Йосифа (Рутського)*, „Ковчег: Науковий збірник з церковної історії”, ч. 3, 2001, s. 469.

²⁹ А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1: *Єпархічне становлення*, Рим 1967, s. 24; А. Петрушевич, *Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ*, w: *Литературный сборник издаваемый Галицко-рускою Матицею 1872 и 1873*, Львовъ 1874, s. 424–425.

³⁰ А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 24–25.

³¹ А. Baran, *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis, Romae 1960*, s. 53; Ю. Мицик, *З епістолярної спадщини...*, s. 469; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 24.

³² Ю. Мицик, *З епістолярної спадщини...*, s. 469; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 193–194.

³³ A. Gil, *Parafie eparchii przemyskiej w starostwie spiskim w XVII–XVIII wieku...*, s. 167–188.

Biskupi Petroniusz i Joan Hryhorowicz

Po Sergiuszu biskupem mukaczewskim został Petroniusz (1623–1627). Prawdopodobnie był to Petroniusz Hulewicz Wojutyński herbu Nowina, który podczas pobytu swego poprzednika na Wołyniu w latach 1616 i 1617 jednocześnie był archimandrytą klasztoru poczajowskiego oraz, na mocy przywilejów króla Zygmunta III Wazy, dwóch klasztorów owruckich: Zaśnięcia Marii Panny oraz Spasa i Św. Bazylego.³⁴ Moim zdaniem, to przypuszczenie jest bardzo prawdopodobne, ponieważ zarówno Cerkiew prawosławna, jak i unicka w tym okresie wskazywała kandydatów na biskupów spośród wołyńskiej szlachty. Zwyczaj ten był również podtrzymywany w sąsiadującej z diecezją mukaczewską eparchii przemyskiej, w której biskupstwo objęli pochodzący z Wołynia Sylwester Hulewicz Wojutyński (prawosławny biskup 1635–1637, 1641–1643)³⁵ i Prokop Chmielewski (unicki biskup 1652–1664)³⁶. Jak dowodzi dekret z 10 stycznia 1623 r., książe siedmiogrodzki Gábor Bethlen zapewnił mukaczewską katedrę biskupowi Petroniuszowi³⁷, a 23 lutego 1623 r. fundator klasztoru poczajowskiego Andrzej Firlej mianował „starszym” tego monasteru mnicha Cypriana Tołmaczewicza³⁸. Należy przy tym nadmienić, że ten ostatni pozyskał przychylność księcia dzięki protekcji metropolity Ruckiego³⁹.

Już w 1624 r. biskup Sergiusz pobłogosławił mianowanie nowego ihumena i nadał nowy statut dla klasztoru Przemienienia Pańskiego w Dubnie. Diakonem w tym klasztorze był przez pewien czas Joan Hryhorowicz (Joan Zasławski), który w latach 1627–1633 został biskupem mukaczewskim⁴⁰. Hryhorowicza znał i pamiętał Kasjan Sakowicz, który był archimandrytą tego samego klasztoru, już unickiego, od lipca 1626 r. do 24 sierpnia 1629 r.⁴¹ Własnoręcznie umieścił on w swoim egzem-

³⁴ Донесение возного о передачѣ Почаевскому архимандриту Петронію Гулевичу Воютинскому двухъ монастырей въ г. Овручѣ: Успенскаго Заручайскаго и Спасскаго Василевскаго, Житомирѣ, 3 ІІ 1617, w: *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый временною комиссією для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Кіевскомъ военномъ, Подольскомъ и Волинскомъ генераль-губернаторѣ* (dalej: АЮЗР), ч. 1: *Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Западной Руси*, т. 6, Кіевъ 1871, s. 448–449; С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької епархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, Київ 2012, s. 315, 335.

³⁵ Д. Блажейовський, *Іерархія Київської Церкви (861–1996)*, Львів 1996, s. 239; С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької...*, s. 31; W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 114–116.

³⁶ Д. Блажейовський, *Іерархія Київської Церкви...*, s. 263, 272.

³⁷ (Bethlen) Gábor fejedelem Petroniust, a Bereg, Ung, Szabolcss, Zemplén, Máramaros és Sáros-megyékben levő görög egyházak püspökét hűségesskü kötelezettsége mellett püspökségében megerősíti és a Munkács város mellet levő püspöki kolostorral megadományozza, Munkács, 10 ІІ 1623, w: *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 53–54.

³⁸ С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької...*, s. 316, 335.

³⁹ А. В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 3: *Монаше життя*, Ужгород 2014, s. 24–25.

⁴⁰ (Bethlen) Gábor erd. fejedelem az üresedésben levő munkácsi és máramarosi püspökségre kinevezi Gregori Jánost és utasítja Ballingh J. munkácsi várkapitányt, Budai István tisztartót és a püspökség összes hivent, hogy nevezettet ilentül elismerjék, Kassa, 12 І 1627; І. Rákóczi György erd. fejedelmnek a főlszentfődés céjlából Moldvába utazó Taraszovics Bazil vál. Munkácsi és máram. Püspök részére adott utlevele. Szamosújvár, 16 X 1633, w: *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 57–60, 62–63.

⁴¹ W akcie z 30 kwietnia 1582 r. odnotowano ks. Dymitra Hryhorewicza z – „namiestnika władyki jego miłości łuckiego”. *Объявление осужденнаго на смерть за прелюбодѣяніе Яна Скурки о томъ, что онъ получилъ прощение отъ мужа соблазненной имъ жены*, Луцкъ 30 ІV 1582, w: АЮЗР, ч. 8,

plarzu Litosu z 1644 r. wpis następującej treści: „Powiadał mi ociec Ioan Zasławski, władca mukaczowski, że gdy ieszcze był diakonem w Dubieńskim monasterze ś. Spasa”⁴². Informacja ta wskazuje, że założenie Lacki na temat pochodzenia Hryhorowicza z Zakarpacia⁴³ należy odrzucić. Hryhorowicz uczył się w katedralnej szkole biskupa włodzimierskiego Joachima Morochońskiego, a także w Akademii Zamojskiej⁴⁴, oraz był w bliskich relacjach z podczaszym koronnym Mikołajem Sieniawskim⁴⁵.

Petroniusz był przychylny unii⁴⁶, natomiast jeszcze bardziej zdecydowanie jej ideę wspierał Ioan Hryhorowicz, który współpracował z Rutskim. Za symboliczny gest Hryhorowicza można uznać kierunek jego działań po konsekracji w Jassach. Nie powrócił bezpośrednio do Mukaczewa, ale najpierw udał się do metropolity kijowskiego na konsultację na temat dalszych działań⁴⁷. Na swojego następcę wskazał Wasyla Tarasowicza (1633–1651)⁴⁸, bazylianina z województwa ruskiego w Rzeczypospolitej⁴⁹, który w 1642 r. w Wiedniu otwarcie zadeklarował katolickie

t. 3: *Акты о брачномъ правѣ и семейномъ бытїи въ Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв.*, Київ 1909, s. 334. Już w 1607 r. dubieński mieszczanin Charko Hryhorowycz prowadził spory z tamtejszym klasztorem, C. Горін, *Монастири Луцько-Острозької...*, s. 132.

⁴² [Mohyla] [P.], *Litos abo kamien z procy prawdy cerkwie świętej prawosławney, W Monasteryu Świętej y Czudotwórney Ławry Pieczarskiej Kijowskiej*, [Kijów], 1644, w: АІОЗР, ч. 1, т. 9, Київ 1893, s. 138. Na ten fakt zwrócił już uwagę Ihor Mycko. I. Мицько, *Причинки до історії...*, s. 415–416.

⁴³ M. Lacko, *The Union...*, s. 66.

⁴⁴ Józef Welamin Rutski w liście do podczaszego koronnego Mikołaja Sieniawskiego z 28 kwietnia 1629 r. przypominał o Hryhorowiczu, że „podali na to władcy jedno naszego Rusina, który się uczył w Zamościu, i tam jego widział”, Józef Welamin Rutski do Mikołaja Sieniawskiego, Białystok, 28 IV 1629, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Zamojskich, sygn. 368, s. 3.

⁴⁵ T. Lehoczky, *A beregmegeyi görögyszertartásu katholikus lelkészséget története a XIX. század végéig*, Munkács 1904, s. 21; Ю. Мицик, *3 епістолярної спадщини...*, s. 469; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 3, s. 124.

⁴⁶ A. Baran, *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis...*, s. 54; M. Lacko, *The Union...*, s. 66; З. Ашкінази, *Православное движение въ Подкарпатской Руси, Ужгородъ 1926*, s. 9; В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 192–193.

⁴⁷ *Ampla relatio de conaminibus Unionis Universalis, de Synodo Kioviensi, de itineribus in Volhunia, de Episcopo Munkacsieni, de Archimandrita Kioviensi, nec non de missione in Graeciam et alia*, Cholm 28 VI 1628, w: *Epistolae Metropolitanarum, Archiepiscoporum et Episcoporum*, vol. 1: *Epistolae Iosephi Velamin Rutsy Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637)*, coll. T. Haluščynskij, A. Welykyj, Romae 1956, s. 207; *Epistola Episcopi Mukačoviensis ad patriarcham Constantinopolitanum cum expeditione auxilii in rebus fidei*, Jassy 16 X 1626, w: *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)*, coll. A. Welykyj, vol. 1: *1600–1640*, Romae 1972, s. 116.

⁴⁸ Dekret księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego w sprawie nominacji biskupa Wasyla Tarasowicza, 5 I 1686 r., Державний архів Закарпатської області (dalej: ДАЗО), ф. 64, оп. 5, нр 16; I. Rákóczi György erd. fejedelmnek a főlszentföldés céjlából Moldvába utazó Taraszovics Bazil vál. Munkácsi és máram. Püspök részére adott utlevele. Szamosujvár 16 X 1633, w: *A Munkácsi görögyszertartásu...*, s. 62–63; Simonovics István gyilafehévári gör. szert. Püspök nyilt levele arról, hogy a Taraszovics munkácsi szak. Püspök által halálos ágyán utódává kijelölt, s az eleje terjesztett iratok szerint a papság által közakarattal püspökké választott Partén Péter bazilita szerzetest Szabbás bisztrai püspök segédlete mellett püspökké szentelte, Gyulafehérvár przed 5 IX 1651, w: tamże, s. 158–159.

⁴⁹ W literaturze naukowej ukraińskiej XX w. używano terminologii: „z Galicji”, „galiczanie” lub „rochodził z Ruskiego narodu w Polsce”, А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 26, 194; В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 204; M. Lacko, *The Union...*, s. 47.

wyznanie wiary (II. 1). Z tego powodu biskup doznał represji ze strony rodziny książąt siedmiogrodzkich. Jerzy I Rakoczy uwięził go na zamku mukaczewskim. Ostatecznie został on zmuszony do wyrzeczenia się unii⁵⁰.

II. 1. Wasyl Tarasowycz, biskup mukaczewski z lat 1633–1651. Źródło: „Листокъ”, роч. 6, 1890, ч. 11, s. 1.

Biskupi Wasyl Tarasowicz i Parteniusz Petrowicz

Książę Jerzy I Rakoczy i jego dworzanie zarzucali Tarasowiczowi przekazywanie dochodów klasztoru mukaczewskiego w depozyt do klasztorów usytuowanych na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej, a także sprowadzenie z tamtejszych obszarów „zbyt wielu” duchownych i seminarzystów⁵¹. Faktycznie okazało się, że w sytuacji, gdy Rakoczowie zajęli majątek klasztorny, biskup chciał go przechować w bezpiecznym miejscu⁵². Jest także rzeczą naturalną, że współpracowników

⁵⁰ Protestacja biskupa egerskiego przeciwko uwięzieniu biskupa Wasyla Tarasowicza, 5 VI 1641, ДАЗО, ф. 151, оп. 25, нр 70; Protestacja biskupa siedmiogrodzkiego przeciwko uwięzieniu biskupa Wasyla Tarasowicza, 1641, ДАЗО, ф. 151, оп. 25, нр 72; Protestacja podżupana użańskiego Jana Drugetha przeciwko uwięzieniu biskupa Wasyla Tarasowicza, 9 VI 1641, ДАЗО, ф. 151, оп. 25, нр 71; Skargi biskupa Wasyla Tarasowicza na kapitana twierdzy mukaczewskiej Jana Balinta, 12 VII 1641, ДАЗО, ф. 151, оп. 25, нр 69; Sprawa o więzieniu biskupa Wasyla Tarasowicza przez kapitana twierdzy mukaczewskiej Jana Balinta, 9 VI 1641 – 19 IX 1725, ДАЗО, ф. 151, оп. 25, нр 73; A. Baran, *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis...*, s. 58; M. Lacko, *The Union...*, s. 70–99; M. Лацко, *Ужгородська унія (1646)*, w: *Рим і Патріярхати Сходу*, ред. В. де Фріс, Львів 2015, s. 120–122; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви*, т. 1: *Єпархічне становлення*, s. 28–30.

⁵¹ I. Rath, *Eparchie tynkáčská od r. 1498 do nastoupení Tarasovičova r. 1634*, Praha 1936, s. 57; М. Лучкай, *Історія карпатських русинів...*, s. 264.

⁵² Е. Перфецький, *Угорська Русь-Україна в першій половині XVII-го століття*, „Україна: науковий трьохмісячник українознавства”, кн. 3–4, 1917, s. 36–37, 39.

do prowadzenia pracy duszpasterskiej dobierał ze swojego środowiska zakonnego i wywodzących się ze swoich ojczystych ziem. Badacz Jewhen Perfeckyj trafnie następująco opisał tę sytuację:

„Widzimy więc, że wśród innych oskarżeń przeciwko niemu, zarzucano mu nie tylko związki z Galicją, gdzie wysyłał część swoich dochodów z klasztoru w Mukaczewie, ale także goszczenie galicyjskich duchownych unickich w Mukaczewie i trzymanie galicyjskich studentów (studentów halickiego seminarium duchownego) w klasztorze w Mukaczewie. Nie ma wątpliwości, że mogło być tak, jak stwierdzono w akcie oskarżenia”⁵³.

Tarasowicz został zmuszony do publicznej rezygnacji z przynależności do Cerkwi unickiej, ale w rzeczywistości jego pozycja nie zmieniła się. Na swojego następcę wskazał Parteniusza Petrowicza, bazylianina unitę⁵⁴. Tarasowiczowie i Petrowicze byli spokrewnieni z rodami Kulczyckich herbu Sas⁵⁵. Petrowiczów łączyły więzy rodzinne z Tarasowiczami, a także z Winnickimi⁵⁶. Najwyraźniej Wasyl Tarasowicz przekazał diecezję młodszemu krewnemu w ramach tradycyjnej polityki biskupów ruskich z XVI–XVIII w. preferującej więzy rodzinne⁵⁷.

24 kwietnia 1646 r. w kaplicy zamku użhorodzkiego miało miejsce wydarzenie, które w historiografii określa się terminem „unii użhorodzkiej”. Słowaccy badacze odnaleźli spisany tam akt⁵⁸. Z analizy jego treści wynika, że była to próba bezpośredniego podporządkowania duchowieństwa eparchii mukaczewskiej rzymskokatolickiemu biskupowi egerskiemu Jerzemu Jakuszczowi. W dniu imienin dostojnika, przypadających w kalendarzu liturgicznym Kościoła obrządku łacińskiego na Węgrzech na dzień 24 kwietnia, jego siostra⁵⁹, magnatka Anna Drugethowa, zebrała duchownych ze swoich majątków i nakłoniła ich do podpisania dokumentu, w którym zadeklarowali, że za swojego zwierzchnika uznają jedynie biskupa egerskiego. Biskup mukaczewski Tarasowicz (i prawdopodobnie wszyscy

⁵³ „Так, ми бачимо, що в числі других обвинувачень його, йому інкримінувало ся в провину не тільки його зносини з Галичиною, куди він відсилав частку своїх доходів з Мукачівського монастиря, але і те, що він приймав у себе в Мукачеві галицьке уніяцьке духовенство, а в Мукачівському монастирі тримав галицьких студентів (учеників галицького духовного семинара). Що се в дійсности могло бути отак, як говорить його обвинуваченне, в тім не може бути ніякого сумніву”. Там же, s. 38.

⁵⁴ М. Лучкай, *Історія карпатських русинів...*, s. 269.

⁵⁵ І. Смуток, *Вступ до генеалогії шляхти Самбірського повіту XVI – початку XVII ст. (Шляхетські прізвища)*, Львів 2008, s. 154–156, 161–162, 175, 179–180; tenże, *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.)*. Родоводи, т. 4, Львів 2021, s. 405, 651–731.

⁵⁶ І. Смуток, *Руська шляхта Перемишльської землі...*, s. 405, 655. Więcej o biskupie Parteniuszu zob. w: В. Мороз, «Русь есть кость с кости нашей и тѣло с тѣла нашего»: чи був сербом мукачівський єпископ Партеній Петрович, „Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія”, вип. 1, 2023, s. 8–17.

⁵⁷ В. Мороз, «Русь есть кость с кости нашей и тѣло с тѣла нашего»..., s. 8–17.

⁵⁸ J. Gradoš, *Užhorodská únia z 24. Apríla 1646 vo svelte jej dokumentu*, „Theologos”, roč. 18, 2016, č. 2, s. 229–241; P. Zubko, *O dokumente Užhorodskej únie z 24. Apríla 1646*, „Slavica Slovaca”, roč. 51, 2016, č. 1, s. 3–9.

⁵⁹ В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 215.

kolejni biskupi Mukaczewa) został zaś zignorowany przez nią i Jerzego Jakuszicza. Duchownym przedłożono dokument następującej treści:

„My, niżej podpisani, oświadczamy w imieniu własnym i naszych następców, że Najjaśniejszego i Najczcigodniejszego Pana Jerzego Jakuszicza itd., biskupa egerskiego itd., oraz jego prawowitych następców na biskupstwie egerskim, jako naszych następnych i prawowitych biskupów, ordynariuszy, prałatów i diecezjan uznajemy; jemu i im wszystkim przyrzekamy i gwarantujemy, wiernie i pod przysięgą, należny szacunek i posłuszeństwo, których wymaga duchowa i kościelna jurysdykcja jego i ich wszystkich. Nie uznamy również żadnego innego biskupa dla naszego ordynariatu niż najdoskonalszy i godny biskup lub biskupi, o których mowa, gdy będziemy w jego lub ich diecezjach. Bez jego lub ich zgody, aprobaty lub listu nie będziemy nikogo wyświęcać, zmieniać parafii ani robić niczego, co mogłoby naruszać jego jurysdykcję. Przyrzekamy również uznać tych, których wspomniany najświetlejszy i najczcigodniejszy biskup lub jego następcy mianują naszymi proboszczami, lub sufraganami, wikariuszami lub archidiakonami, jako następnych i prawowitych proboszczów w sposób chrześcijański. Na potwierdzenie i utrwalenie tego wielkiego aktu złożyliśmy nasze własne podpisy i pieczęć ochronną. Użhorod, 24 kwietnia 1646 r.”⁶⁰

Postępowanie Anny Drugethowej i Jerzego Jakuszicza wywołało wielkie oburzenie. Latem 1651 r. duchowieństwo diecezji mukaczewskiej z obszarów znajdujących się pod kontrolą Habsburgów, po wysłuchaniu woli Tarasowicza, biskupem wybrało Parteniusza Petrowicza. Za jego kandydaturą głosowało wówczas 370 duchownych, a przeciw tylko 30⁶¹. Jednocześnie książęta Rakoczy (kalwiniści) mianowali w Mukaczewie prawosławnego biskupa Joannicjusza Zejkana⁶².

Parteniusz Petrowicz został pierwszym oficjalnym mukaczewskim biskupem unickim. Pozwoliło to wspólnocie diecezjalnej odrzucić egerski model unia-tyzmu (podporządkowania łacińskiej hierarchii) i nadal koncentrować się na brze-

⁶⁰ „Nos infra scripti, nostro et Successoru[m] nostroru[m] nomine fate[a]mur, quod nos Ill[ustrissimu]m et R[everendissimu]m D[ominu]m. D[ominu]m. Georgium Jakusith etc Ep[iscopu]m Agrien[sem] etc eiusq[ue] Legitimos Succedores in Ep[iscopatu] Agrien[si], pro ueris et legitimis nostris Ep[iscopis], Ordinarijs, Praelatis, et Dioecesanis agnoscentes, ei uel ijs omnem debitum honorem et obedientiam, quantum iurisdictioni Sp[iritu]alitatis et Eccl[esi]astice ipsius, uel eorum requirit, fide etiam ac iuramento mediante, promittimus et spondemus. Nullum etia[m] pro Ordinario n[ost]ro, Ep[iscop]o aliu[m] praeter dictum, uel dictos Ill[ustrissimu]m et R[everendissimu]m Ep[iscop]u[m] uel Ep[iscop]os habentes, quam diu in eiusdem uel eorundem Dioecesi permanserimus. A nullo praeterea sine eiusdem, uel eorundem consensu, rathabitione, dimissorialibus Ordinem ullum Sacru[m] suscipere Parochias mutare, uel quippiam agere, quod ipsius iurisdictioni contraueniret attentabimus. Eos etiam Superiores nostros Subordinatos siue Suffraganeos, Vicarios, siue Archidiaconos, quos id[em] praefatus Ill[ustrissimu]s et R[everendissim]u[s] Ep[iscop]us uel Successores nobis proposuerint, pro ueris et legitimis Superioribus habituros fide nostra Christiana interueniente spondemus. In cuius rei maiorem firmitatem ac robur has manus n[ost]rae subscriptione et Sigillo munitas l[itte]ras dedimus. Vnguarini die 24 Apr[ilis]. Anno 1646”. P. Zubko, *O dokumente Użhorodskiej unie...*, s. 8.

⁶¹ Lippay György esztergomi érseg újabb elöterjesztése a congrhoz a püspökké választott és szabályatlanul felszentelt Partén Péter megerősítése ügyében, Pozsony 19 VI 1652, w: *A Munkácsi görögcsertartásu...*, s. 166; O. Баран, *Церква на Закарпатті в роках 1665–1691*, Рим 1968, s. 12.

⁶² A. B. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 44, 194.

skim modelu unii jako partnerstwie z unicką metropolią kijowską. Jednak papież Aleksander VII dopiero 8 czerwca 1655 r. zatwierdził jego nominację, cesarz uczynił to zaś jeszcze później – w 1660 r.⁶³

Jak widać, kalwiński ród Rakoczycy był silnym graczem na wielkiej szachownicy polityki kościelnej tamtego okresu i realizował własną jej koncepcję. Jednak po śmierci Jerzego II w 1660 r. wdowa po nim, Zofia z rodu Batorych, w następnym roku przeszła na katolicyzm w obrządku łacińskim. Początkowo księżniczka nie chciała wpuścić biskupa Parteniusza do rezydencji biskupiej w klasztorze mukaczewskim, jako protegowanego Habsburgów. Parteniusz otrzymał pozwolenie na zamieszkanie w klasztorze dopiero na początku 1664 r. Natomiast wcześniej, ale już po konwersji na katolicyzm, w 1662 r. za pośrednictwem oo. jezuitów zwróciła się ona do unickiej metropolii kijowskiej z prośbą o przysłanie godnego kandydata na biskupa⁶⁴. Już w 1664 r. księżna usunęła prawosławnego biskupa Joannicjusza Zejkana z klasztoru mukaczewskiego (który był rezydencją biskupią) i zaprosiła tam Parteniusza Petrowicza. W tej sytuacji Zejkan przeniósł się do klasztoru imstyczewskiego (obecnie wieś Imstyczewo w rejonie chustskim obwodu zakarpackiego Ukrainy), skąd nadal kierował częścią diecezji aż do swojej śmierci w 1687 r.⁶⁵ Jednak Parteniusz po przybyciu do Mukaczewa zmarł w 1665 r.

Wydarzenia po śmierci Parteniusza pokazały, że kolejni biskupi egerscy, a wraz z nimi arcybiskupi esztergomscy jako prymasi Węgier, nie zrezygnowali z planów aneksji diecezji mukaczewskiej. W 1665 r. biskup unicki chełmski Jakub Susza (1652–1687) nawet w Rzymie bronił stanowiska, według którego diecezja mukaczewska należy do unickiej metropolii kijowskiej, natomiast arcybiskup Jerzy Szelepcsényi (15 I 1666–1685) poprzez swoich przedstawicieli i korespondencję próbował udowodnić, że takowa nie istnieje, a jej terytoria wchodziły do łacińskiej diecezji egerskiej⁶⁶. Chciał on, aby biskup mukaczewski był jedynie wikariuszem obrządkowym biskupa egerskiego. Szelepcsényi miał liczne powiązania i wpływy w monarchii Habsburgów, ponieważ był nie tylko prymasem, ale jednocześnie kanclerzem Królestwa Węgier w ramach tej monarchii.

⁶³ Breve Alexandri VII, quo conceditur confirmatio Episcopi Mukaciensis Parthenii, Romae 8 VI 1655, w: *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)*, coll. A. Welykyj, vol. 1: 1075–1700, Romae 1953, s. 559; Epistola Nuntii Viennensis ad S. Congr. S. Officii, Vienna 18 VII 1654, w: *Documenta inedita de confirmatione Pertenii Petrovyč episcopi Mukáčoviensis*, coll. A. Baran, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio II, vol. 3, Romae 1960, s. 440–448; М. Лучкай, *Історія карпатських русинів...*, s. 284–285; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 196; В. Пронин, *Історія Православної Церкви...*, s. 221.

⁶⁴ *Ampla relatio quinquennalis Metropolitae Kioviensis eiusque Coadiutoris de statu Archieparchiae Metropolitanatae Kioviensis et Polocensis cum relatione de statu Ordinis Basiliani*, Suprasl 8 XII 1671, w: *Epistolae Metropolitanarum, Archiepiscoporum et Episcoporum*, vol. 2: *Epistolae Metropolitanarum Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637–1674)*, coll. A. Welykyj, Romae 1956, s. 316; О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 13; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 2, s. 29.

⁶⁵ А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 44, 194.

⁶⁶ *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 208–216; A. Baran, *Quaedam ad biographiam J. Vološynovskij, episcopi Mukáčoviensis (1667)*, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio I, vol. 2, Romae 1954, s. 210; I. Praszko, *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655–1665*, Romae 1944, s. 188–189, 212–213, 221–224; О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 16–21.

Biskup Józef Wołoszynowski

Już w 1665 r. nominatem na biskupa mukaczewskiego z metropolii kijowskiej był ihumen prawosławnego klasztoru topolnickiego w ziemi przemyskiej województwa ruskiego (obecnie w rejonie samborskim obwodu lwowskiego), a wcześniej ksiądz diecezjalny i dziekan prawosławnej części diecezji przemyskiej, Józef Wołoszynowski herbu Sas⁶⁷. Jego rodzina była spokrewniona z Kulczyckimi, ale na drodze Józefa do godności biskupa Mukaczewa stało wiele przeszkód. Sama metropolia kijowska była wówczas podzielona na unicką i dwie części prawosławne. Jedną jej częścią zarządzał Józef Nielubowicz-Tukalski, drugą – biskup przemyski Antoni Winnicki herbu Sas.

Aby uniemożliwić biskupowi unickiej metropolii kijowskiej urzędowanie w Mukaczewie, Szelepcsenyi zdecydował się przyjąć prawosławnego biskupa Wołoszynowskiego, ale pod warunkiem przyjęcia unii i podporządkowania się prymasowi Węgier. Tenże, najwyraźniej za radą Winnickiego, zgodził się na to, nie chcąc też dopuścić biskupa unickiego do Mukaczewa.

Wiadomo, że Winnicki i jego współpracownik biskup Jeremiasz Eustachy Świstelnicki w sporze z biskupem lwowskim Józefem Szumlańskim byli wspierani przez polskiego władcę Michała Korybuta Wiśniowieckiego (29 IX 1669–10 IX 1673)⁶⁸. Żoną monarchy była Eleonora Maria Austriaczka Habsburżanka – siostra cesarza i króla węgierskiego Leopolda I Habsburga. Zatem dzięki koneksjom i interesowi państwa, Wołoszynowski został przydzielony do Mukaczewa. Jednak na tym etapie zaczęły się problemy Szelepcsenyiego. Prymas uzgodnił już wcześniej z Wołoszynowskim, że to on określi, gdzie kandydat powinien przyjąć święcenia biskupie. Jednak po otrzymaniu nominacji zaczął on działać samodzielnie i w 1668 r. udał się do Lwowa, gdzie był konsekrowany prawdopodobnie przez Winnickiego, Świstelnickiego lub Hoszowskiego, mniej prawdopodobne wydaje się, że dokonał tego Szumlański, jak piszą niektórzy badacze⁶⁹.

⁶⁷ I. Смуток, *Руська шляхта Перемишльської землі...*, т. 2, Львів 2019, s. 306.

⁶⁸ Грамота короля Михаїла, о призначенні Ієремії Свистельницького єпископомъ Львовскимъ, Галичъ, 20 IX 1670, w: АЮЗР, ч. 1, т. 10: *Акты относящиеся къ исторіи Галицко-русской православной церкви (1423–1714 г. г.)*, Київ 1904, s. 288–293; Королевскій приговоръ по дѣлу между єпископами Львовскими: Ієреміємъ Свистельницькимъ и Іосифомъ Шумлянскимъ: послѣдній, какъ незаконно избраннй, лишается Львовскаго єпископства, съ уплатою Свистельницкому 150 000 злотыхъ за пользование єпархіальными имѣніями и доходами и 60 000 злотыхъ судебныхъ издержекъ, Галичъ, 1 VIII 1671, w: тамże, s. 296–306; Грамота короля Михаїла, о призначенні Ієремії Свистельницькаго єпископомъ Львовскимъ, о непризначенні таковымъ Іосифа Шумлянскаго и объ уничтоженіи всѣхъ распоряженій послѣдняго, Львовъ 20 I 1672, w: тамże, s. 319–321; Грамота короля Михаїла о призначенні Ієремії Свистельницькаго єпископомъ Львовскимъ съ запрещеніємъ давать Шумлянскому ежегодную плату, которую обязанъ быть удѣлять ему Свистельницкій, Галичъ, 17 III 1673 тамże, s. 326–328; Универсалъ короля Михаїла, которымъ утверждается єпископомъ Львовскимъ Ієремія Свистельницкій, а Іосифъ Шумлянскій, какъ рукополагающій двоєженцевъ, преступниковъ, лишается привилегіи на это єпископство, Галичъ, 19 V 1673, w: тамże, s. 332–334; М. Кугутяк, *Великий Скит у Карпатах*, т. 3: *Великий Скит у Марковій пустині: український, духовний і культурно-історичний феномен*, Львів–Івано-Франківськ 2017, s. 190.

⁶⁹ О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 25; Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви...*, s. 329;

Następnie Wołoszynowski oficjalnie pełnił funkcję unickiego biskupa mukaczewskiego, a nawet próbował nakłonić do unii polemistę ks. Michała Oroswygowskiego Andrellę. Jednocześnie uznał jurysdykcję Antoniego Winnickiego jako metropolity, o czym nawet został powiadomiony nuncjusz apostolski w Wiedniu Juliusz Spinula⁷⁰. 18 lipca 1669 r. Szelepcsényi poprosił Stolicę Apostolską o znalezienie zastępcy Wołoszynowskiego⁷¹. Na przełomie 1670 i 1671 r. księżna Rakoczy odebrała Józefowi majątki klasztorne, które były wówczas podstawowym źródłem dochodów dla zapewnienia działalności biskupów mukaczewskich i wypędziła go z Mukaczewa. Mimo to Wołoszynowski rządził częścią diecezji mukaczewskiej niekontrolowaną przez Austrię do 1675 r., a według Luczkaja do 1680 r. Do śmierci pozostał on lojalny wobec stronnictwa Winnickich. Zapis o pamięci modlitewnej za jego rodzinę znajduje się w pomianyku ławrowskiego monasteru eparchii przemyskiej, gdzie pochowano wielu członków tego rodu⁷².

Zofia Rakoczy zorientowawszy się z opóźnieniem, w sytuacji Wołoszynowskiego i ponownym wypędzeniu go zaapelowała w 1671 r. do unickiej metropolii kijowskiej o wysłanie biskupa do Mukaczewa⁷³. Jesienią lub pod koniec tego roku na polecenie metropolity kijowskiego Gabriela Kolendy przybył tam Jan Małachowski, pełniący od 1669 r. godność biskupa unickiego przemyskiego⁷⁴.

Biskup Jan Małachowski

Na utrzymanie Małachowskiego na biskupstwie mukaczewskim Zofia Rakoczy zapewniała roczny dochód w wysokości 1000 florenów⁷⁵. Następnie biskup zwrócił się o zgodę do cesarza Leopolda I. W tym celu Małachowski przybył do Wiednia w pierwszym tygodniu 1672 r. wraz z szeregiem ważnych rekomendacji, z których najważniejsze były królewskie, tj.:

A.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 2, s. 29. W metryce święceń udzielonych przez Szumlańskiego od 12 lutego 1668 r. do 12 maja 1708 r. Wołoszynowski nie został odnotowany. Метрика или списание рукоположенныхъ въ ієрєе въ Бг҃у Превелєбнаго Єг҃в Мл҃ти Сѡца Іосифа Шумлянского, Бж҃его Мл҃: Єп҃па Лво҃: Га҃: и К: П: Админи҃т Ми҃р: Кіє҃: и Єп҃пїи Лѹцкои Архїмандрїты Печа҃. Акколитовъ въ Рокѹ, ах҃ѹи, М҃ца Фервала дне б. зачатїа. В҃ Мѣстѣ Высочѣ, на Подоло. А Переписанаа, Рокѹ ах҃тї, Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького, rkps 89, s. 1-134.

⁷⁰ A. Baran, *Quaedam ad biographiam...*, s. 217-218.

⁷¹ Tenże, *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukacoviensis...*, s. 78; O. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 25.

⁷² Помѣникъ ст҃ѣна вшежителныа вбители Лавр҃ва, храму прпб: . Єнофрїа: списася ро҃х, ах҃ѹа М҃ца Іану҃҃а в За державы Ве҃: Коро҃: Іва҃на Казимєра і Б'олюбиваго Антонїа Вини҃кого Єп҃па Премыскаго, и Самбо҃скаго Правосла҃на Тщанїемже бо Іеросхимонасєхъ Г҃дна в҃ца Івсафа на той часѣ Іг҃уменомѣ будѹща҃ вѣш речєнныа вбители, Львівська центральна провінційна бібліотека Отців Василян, ф. 12.1, оп. 1, пр 14, к. 39.

⁷³ A.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 2, s. 26, 29.

⁷⁴ W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 143; В. Гаджега, *Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемиський, як єп. Мукачівський, „Записки Чину Святого Василя Великого”, т. 4, вип. 1-2, Жовква 1932, s. 167-168;*

⁷⁵ W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 143.

1. 2 stycznia 1672 r. – rekomendacja Zofii Rakoczy (wydana w Borşe)⁷⁶;
2. 2 kwietnia 1672 r. – rekomendacja polskiej królowej Marii Eleonory, siostry cesarza Leopolda I (wydana w Warszawie)⁷⁷;
3. 12 lipca 1672 r. – rekomendacja metropolity Gabriela Kolendy (wydana w Wilnie)⁷⁸;
4. 3 sierpnia 1672 r. – rekomendacja króla polskiego Michała Korybuta Wiśniowieckiego (wydana w Warszawie)⁷⁹.

Rekomendacje króla Michała i jego małżonki są ważnymi dowodami poparcia dla zacieśnienia relacji unickiej metropolii kijowskiej z diecezją muka-czewską. Z drugiej strony te zalecenia mogą świadczyć o chęci przeniesienia się Małachowskiego do diecezji mukaczewskiej i opuszczenia diecezji przemyskiej. Tym samym król mógł postrzegać pomysł sprowadzenia dostojnika do Muka-czewa jako sposób na powstrzymanie walki o diecezję przemyską prowadzonej przez prawosławnych i unitów. Co więcej, władze świeckie otrzymały bezpo-sredni impuls, aby ułatwić jego odejście z diecezji przemyskiej. Również w tym przypadku interesy elit politycznych zbiegły się z kościelnymi. Jak zauważyła Wioletta Zielecka-Mikołajczyk:

„Pomysłowi wyjazdu Małachowskiego na Węgry sprzyjała sytuacja poli-tyczna. Od początku roku było wiadomo, że dojdzie do wojny z Turcją występującą w obronie uznających jej zwierzchnictwo Kozaków hetmana Doroszenki i broniącej swych północnych granic. W tej sytuacji, aby nie pogarszać jeszcze stosunków z Kozakami, żadne działania zwiększające stan posiadania biskupa Małachowskiego nie miały racji bytu”⁸⁰.

Z chronologii wspomnianych zaleceń wynika, że początkowo Rzeczpo-spolita dążyła do obrony interesów unickiej metropolii kijowskiej drogą po-wiązań nieformalnych i rodzinnych. Kiedy sprawy się przeciągały, próbowano szukać protekcji na dworze królewskim. Jednak w tej sytuacji nie pomogły ani prośby królowej, siostry cesarza, ani króla. Interes państwa zwyciężył nad wię-zami rodzinnymi.

W monarchii Habsburgów prymas Szelepcsényi natychmiast wypo-wiedział się przeciwko Małachowskiemu⁸¹. Zaufanie cesarza do niego wzros-ło w tym okresie jeszcze bardziej, gdyż arcybiskup esztergowski (który był

⁷⁶ Báthori Zsófia fejedelemasszony Malachovszky János premisli gör. szert. egyes. püspököt I. Lipót-nak munkácsi püspökül caló kinevezésre ajánlja, Borsi, 2 II 1672, w: *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 240.

⁷⁷ Eleonora lengyel királyné levele fivéréhez, I. Lipóthoz, melyben Malachovszkyt a munkácsi püspöksége ajánlja, Varsó, 2 IV 1672, w: tamże, s. 240–241.

⁷⁸ Koleda Gábor orosz metropolita Malachovszkyt munkácsi püspökül ajánlja I. Lipótnak, Vilna, 12 VII 1672, w: tamże, s. 241.

⁷⁹ Mihály lengyel király Malachovszkyt a munkácsi püspökségre ajánlja I. Lipótnak, Varsó, 3 VIII 1672, w: tamże, s. 241–242.

⁸⁰ W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 143.

⁸¹ A. B. Пекap, *Наруцу іcmopіі Цepквu...*, т. 2, s. 30.

jednocześnie kanclerzem Królestwa Węgier) tuż przed przybyciem biskupa przemyskiego, zdemaskował „spisek Wesselényiego” i ujawnił spis osób zaangażowanych w tajne przygotowanie węgierskiej szlachty do buntu przeciwko Habsburgom⁸². Działalność Szelepcsényiego w polityce świeckiej i kościelnej należy uznać za działalność imperialną, a nie sprzyjającą interesom węgierskim. Zamiar Szelepcsényiego, by podporządkować diecezję mukaczewską hierarchii łańciskiej, zbiegł się z planami Habsburgów, aby scentralizować administrację kościelną w państwie.

Co ważne dla zrozumienia tej sprawy, w spisek Wesselényiego był zamieszany syn Zofii Rakoczy Franciszek I. Szelepcsényi wykorzystał tę okoliczność przeciwko Małachowskiemu, który był wspierany przez rodzinę książęcą w sprawach kościelnych. Jednocześnie Leopold I wykorzystał tę samą okoliczność w sferze politycznej. Biskup w 1672 r. bezskutecznie czekał na pozytywną decyzję cesarza w Wiedniu. W sierpniu lub we wrześniu przedstawił kolejną prośbę do Leopolda I, a 8 października złożył w sprawie potrzeb diecezji mukaczewskiej memorandum, w którym ujawnił swój program rozwoju⁸³. Cesarz stanowczo odmówił Małachowskiemu, a on zrozpaczony wrócił do eparchii przemyskiej. Na tym jednak nie zakończyła się walka o diecezję mukaczewską.

Po wygnaniu Wołoszynowski nadal rządził częścią diecezji mukaczewskiej. Małachowski, rezydując w swojej diecezji, nadal też zarządzał inną częścią tej diecezji. W tym samym czasie biskupstwo w Mukaczewie próbował objąć awanturnik i intrygant ks. Petroniusz Kamiński, a prymas Węgier, nie chcąc przyjmować do Mukaczewa biskupów z metropolii kijowskiej, zaczął szukać w Rzymie kandydatów wśród unitów narodowości greckiej. Działania te miały na celu odsunięcie Rusinów i osłabienie wpływów metropolii kijowskiej. Poszukiwania te komplikował fakt, że nie było Greków chętnych do wyjazdu do Mukaczewa, a skłonne do tego osoby były związane z metropolią kijowską. Dopiero w 1676 r. wybrany został unicki metropolita grecki Theophanes Maurocordato, który jednak przybył do eparchii dopiero w 1677 r. i uciekł do Wiednia, gdy w 1678 r. rozpoczęło się kolejne powstanie szlachty węgierskiej pod wodzą Imre Thököly'ego⁸⁴.

W tym okresie możliwości królów polskich w zakresie wspierania stanowiska metropolii kijowskiej w sprawie diecezji mukaczewskiej były bardzo ograniczone. Po śmierci króla Michała wdowa po nim Maria Eleonora wróciła do Wiednia, gdzie w 1678 r. poślubiła księcia Lotaryngii Karola V. Zarówno Habsburgowie, jak również książę lotaryński, byli wówczas adwersarzami

⁸² O. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 29. W latach 1671–1711 miały miejsce rozruchy na Węgrzech, które w literaturze otrzymały nazwę „powstania kuruców” tj. „krzyżowców”. Początkowo przywódcami buntowników byli Pál Szepessy, i Mátyás Szuhay, a w latach 1674–1678 na ich czele stał Pál Wesselényi, kuzyn zmarłego Franciszka Wesselényiego.

⁸³ Malachowszky János püspöknek a magy. udv. kanzellária ujtán benyujtott emlíkirata a munkácsi püspökség szükségleteiről, Bécs, przed 8 X 1672, w: *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 244–245; В. Гаджера, *И. Волошиновський...*, s. 169.

⁸⁴ O. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 34–41.

Francji. Kolejny król Polski Jan III Sobieski (1674–1696) ożenił się z francuską szlachcianką Marią Kazimierą d'Arquien i pozostawał w dobrych relacjach z Wersalem. Rzeczpospolita i Francja utrzymywały także stosunki z węgierskimi rebeliantami „kurucami”, wrogami Habsburgów. W tych pozornie niesprzyjających okolicznościach, władca Rzeczypospolitej podjął desperacki akt, udzielając wsparcia unickiemu metropolicie kijowskiemu w walce o diecezję mukaczewską. Udało mu się to zrobić dopiero w obliczu zakrojonej na szeroką skalę wojny „Świętej Ligi” z Portą Otomańską, a zwłaszcza bitwy pod Wiedniem z 12 czerwca 1683 r.

Biskup-nominat Porfiry Kulczycki

Jednym z urzędników biskupa Małachowskiego na Zakarpaciu był Porfiry (Porfiriusz) Piotr Kulczycki. Syn duchownego unickiego z miasta Ratno w ziemi chełmskiej, połączonego więzami rodzinnymi z rodziną Kulczyckich na Podgórzu⁸⁵. Początkowo rozwijał on karierę na dworze króla Jana II Kazimierza. W 1681 r. wstąpił do zakonu bazylianów, przyjął imię zakonne Porfiry, a w latach 80. i 90. XVII w. był oficjałem diecezji przemyskiej⁸⁶. W 1683 r. cesarz Leopold I na osobistą prośbę króla Jana III mianował Kulczyckiego biskupem mukaczewskim. Sobieski pisał o tym do Leopolda I w liście z Jaworowa z 18 maja 1686 r. W tym samym liście król polski wspomniał, że „z powodu ciągłych zamieszek na Węgrzech” Kulczycki nie może objąć katedry (zob. il. 2)⁸⁷. Oprócz tego listu królewskiego otrzymał on jeszcze dwie rekomendacje:

1. 10 stycznia 1685 r. – wielkiego kanclerza litewskiego Marcjana Aleksandra Ogińskiego (wydana w Mścibowie)⁸⁸;
2. 9 maja 1685 r. – posła cesarskiego przy dworze polskim Jana Krzysztofa barona Zierowskiego z Zierowa⁸⁹.

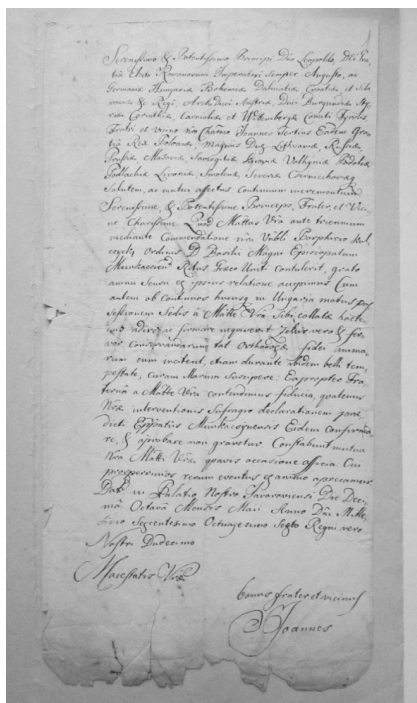
⁸⁵ Б.І. Балик, „Катафальк чернечий” василія XVII–XVIII ст. (Рукописна збірка життєписів василія), „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio II, vol. 8, Рим 1973, s. 84.

⁸⁶ W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 417.

⁸⁷ Jan III Sobieski do Leopolda I Habsburga, Jaworów, 18 V 1686, ДАЗО, ф. 151, оп. 1, нр 81, к. 1; М. Лучкай, *Історія карпатських русинів...*, s. 319–320, 321.

⁸⁸ Kovelsko Oginsky Márton lithván kanzellár a Malachowszky János premisli püspöknek a munkácsi püspökségről való lemondásával üresedésbe jött munkácsi püspökségre Kulczycki Porphir bazilita szerzetest ajánlja I. Lipótnak, Mscibov, 10 I 1685, w: *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 257–258.

⁸⁹ Zierowsky János Kristóf I. Lipótnak az üresedésben levő munkácsi gör. szert. Egyesült püspökségre ajánlja Kulczycki Porphir bazilita szerzetest, Janokov, 9 V 1686, w: tamże, s. 263–264.

Il. 2. List króla Jana III Sobieskiego do cesarza Leopolda Habsburga I, Jaworów 18 V 1686 w sprawie Porfirego Kulczyckiego jako kandydata na biskupa mukaczewskiego, kopia, ДАЗО, ф. 151, оп. 1, nr 81, k. 1

Prośba króla o mianowanie Porfirego na biskupa Mukaczewa została skierowana w okolicznościach, kiedy Jan Sobieski udzielił pomocy oblężonemu Wiedniowi oraz w walkach z Portą Otomańską. Duży wpływ na przebieg działań wojennych wojsk sprzymierzonych z Turkami pod Wiedniem miał szlachcic Jerzy Franciszek Kulczycki. Aleksander Baran pisał o zależności zasług Jerzego Franciszka z nominacją Porfirego:

„W 1683 r., gdy wojska tureckie otoczyły Wiedeń, jeden ukraiński szlachcic z polskiej armii królewskiej Jana Sobieskiego, Jerzy Kulczycki, z wielką odwagą przeniósł listy cesarza austriackiego Leopolda przez wojska tureckiego wroga do okrążonego Wiednia. Za ten odważny czyn, po klęsce Turków, cesarz hojnie go nagrodził i obdarzył wielkimi zaszczytami. Mimo to ten Kulczycki, wspierany przez króla polskiego Jana Sobieskiego, zwanego »wyzwolicielem Wiednia«, zwrócił się do cesarza o mianowanie jego krewnego, ks. Porfirego Kulczyckiego na biskupa mukaczewskiego”⁹⁰.

⁹⁰ О. Баран, Церква на Закарпатті..., s. 44.

Oczywiście, jednym z czynników nominacji Kulczyckiego na biskupa do Mukaczewa mógł być fakt, że jego dwaj poprzednicy: Wasyl Tarasowicz i Parteniusz Petrowicz pochodzili z tej samej rodziny. Kulczyccy musieli być postrzegani w tej eparchialnej wspólnotce jako „swoi”. Dobrze orientowali się w lokalnych warunkach. Porfiry Piotr Kulczycki, jako osoba świecka, przed wstąpieniem do zakonu, spędzał dużo czasu za granicą, zwłaszcza na ziemiach węgierskich i niemieckich⁹¹.

Jednak cesarz Leopold I, który w potrzebie przyjął kandydata metropolii kijowskiej (a w sensie politycznym króla Jana III), zmienił swoje stanowisko. Cesarz nie chciał mieć w niespokojnym regionie biskupa z sąsiedniego, rywalizującego państwa. Swoją rolę odegrała także polityka węgierskiej hierarchii łacińskiej⁹². Porfiry Kulczycki nie został biskupem mukaczewskim. Następnie był oficjałem i koadiutorem biskupa Małachowskiego⁹³, oficjałem generalnym metropolii⁹⁴, a w latach 1703–1716 unickim biskupem pińsko-turowskim⁹⁵.

Po śmierci biskupa Joannikja Zejkana w 1686 r. jego współpracownik i ówczesny przełożony mukaczewski Metody Rakowiecki, został wyświęcony w 1687 r. w Stryju w diecezji przemyskiej przez metropolitę Dozyteusza z Suczawy⁹⁶. Przybył on do Rzeczypospolitej rok wcześniej na zaproszenie króla Jana III Sobieskiego i pozostawał pod kontrolą biskupa lwowskiego Józefa Szumlańskiego. W jednym z późniejszych listów do metropolity kijowskiego w podobnej sprawie biskup lwowski napisał wprost:

„Woloski moy epp odpisał mu, że bez woli mojej nie poiedzie go święcić”⁹⁷.

Szumlański i Rakowiecki wahali się ogłosić decyzję o przystąpieniu do unii. Po powrocie do Mukaczewa Metody razem z Petroniuszem Kamińskim⁹⁸ prześladowali Kulczyckiego, a nawet na kilka tygodni go uwięzili⁹⁹.

Po przymusowym wyjeździe Kulczyckiego z eparchii mukaczewskiej elity węgierskie nie były w stanie odizolować jej od metropolii kijowskiej, chociaż już od lat 70. XVII w. systematycznie próbowali narzucić tam biskupa „Greczyna” lub kogoś z południowych Słowian, np. w latach 1677–1678 Theophana Maurocor-

⁹¹ Dziękuję niniejszym p. dr. Dżianisowi Liseichykau za podzielenie się ze mną informacją o pobycie Porfiriusza Kulczyckiego na terytorium Królestwa Węgier.

⁹² О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 45–47.

⁹³ W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 417; А. Бокколіні, *Конфлікт єпископів Інокентія Вінницького та Яна Малаховського довкола унійної Церкви*, „Український історичний журнал”, 2020, ч. 1, s. 37.

⁹⁴ D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*. Siedlce-Lublin 2013, s. 341.

⁹⁵ Рукопись Льва б. п. Кишки Еіпа Луцкого późнѣйше Митрополита, †1728, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 201, оп. 4, нр 421, к. 225.

⁹⁶ О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 50; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 197; В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 236–238.

⁹⁷ С. Величко, *Літопис*, упор. Г. Боряк, Т. Таїрова-Яковлева, Київ 2020, s. 777.

⁹⁸ Petroniusz Kamiński był oficjałem biskupa Małachowskiego przed Kulczyckim w latach 1680–1683 i mógł mieć z nim także osobisty konflikt. W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód...*, s. 417.

⁹⁹ О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 52.

datego i w 1688 r. Rafała Hawryłowicza¹⁰⁰. Biskup Rakowiecki, jako postać znana w środowisku lokalnym, miał poparcie w diecezji, ale został również zmuszony do rezygnacji ze stanowiska. W 1689 r. strony osiągnęły czasowy kompromis. W latach 1689–1706 biskupem mukaczewskim został Grek z pochodzenia Józef Joan de Camillis, który w latach 1674–1689 był bazylikańskim prokuratorem unickiej metropolii kijowskiej w Rzymie. Mianował go metropolita Cyprjan Żochowski, z którym znał się od czasów studiów w Rzymie i pozostawał w dobrych relacjach. Co więcej, do pełnienia tej godności wskazał go papież Aleksander VIII. Święcenia biskupie nominant przyjął z rąk Leopolda Karla von Kollonitscha, łacińskiego arcybiskupa Kalloczy (od 1688 r.), przysłego ministra stanu Królestwa Węgier w ramach monarchii Habsburgów (od 1692 r.) i prymasa Węgier (od 1695 r.). Biskup de Camillis nie był wikariuszem biskupa egerskiego, ale wikariuszem apostolskim¹⁰¹.

Po przybyciu de Camillisa do Mukaczewa Rakowiecki złożył katolickie wyznanie wiary i początkowo pełnił funkcję przełożonego klasztoru mukaczewskiego. Wkrótce jednak zaczął on intrygować przeciwko Grekowi, w konsekwencji czego ten zmusił go do opuszczenia Mukaczewa¹⁰². W świetle powyższych informacji na temat święceń kapłańskich Rakowieckiego, znaczące jest, że znalazł on schronienie u biskupa Szumlańskiego i zamieszkał w klasztorze perehińskim eparchii lwowskiej¹⁰³. Z kolei de Camillis oficjalnie zaapelował do Kollonitscha w obronie Kulczyckiego i poprosił o pozwolenie na powrót Porfrego do diecezji mukaczewskiej¹⁰⁴. Józef nie został jednak wysłuchany. Co więcej, w 1695 r. jego sekretarz i wikariusz generalny, bazylianin ks. Adrian Kossakowski również pochodzący z metropolii kijowskiej, został otruty¹⁰⁵. Po wszczęciu w 1703 r., przez Franciszka II Rakoczego

¹⁰⁰ Tamże, s. 34–52; A.B. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 197; В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 233–234; T. Véghseő, *A bazilita Kulczický Porphyrius Munkácsi helynök négy levele Kollonich Lipót bitoroshoz 1688-ból (forrásközlés) „Athanasiana”*, t. 24, 2007, s. 138–139. Należy zauważyć, że w czterech listach z 1688 r. Kulczycki dokładnie informował bliskiego Habsburgom łacińskiego arcybiskupa Kalloczy, a w 1686 r. także kardynała Leopolda Kollonitscha o naruszeniach popełnionych przez Hawryłowicza, Rakowieckiego i Kamińskiego. Moim zdaniem, interpretacja tych listów głównie jako intryg osobistych w historiografii węgierskiej jest błędna (T. Véghseő, *A bazilita Kulczický Porphyrius Munkácsi helynök négy levele...*, s. 141–144, 146–153). Ostatecznie Hawryłowicz został odwołany do Rzymu.

¹⁰¹ A. Baran, *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis...*, s. 87–88; М. Лучкай, *Історія карпатських русинів...*, s. 341; A.B. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 1, s. 198. Najbardziej szczegółowo biografię biskupa przedstawił: tenże, *Tribute to Bishop J. de Camillis, OSBM (1641–1706)*, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio II, vol. 12, Romae 1985, s. 374–418.

¹⁰² De Camillis sebestei és munkácsi püspök Kollonics bitorosnak jelentést tesz Munkácsra való érkezéséről és fogadtatásáról, Munkács, 22 IV 1690, w: *A Munkácsi görögyszertartásu...*, s. 297–298; О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 61–62; A.B. Пекар, *Нариси історії Церкви...*, т. 2, s. 53.

¹⁰³ Na marginesie egzemplarza Biblii Ostrogskiej z kolekcji Biblioteki Narodowej we Lwowie (sygn. Ст-214) zachował się zapis następującej treści: „у Стрію у митрополита Дософеа у Полшы Мефодій єпископ Раковецкій посвятився був на єпиво року 1687; а пак преставився у Полши в манастири Перегинском року 1693, 7 лѣт владичив”. Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка Академії наук України, вип. 1: *Видання Івана Федорова*, уклад. Я. Д. Ісаєвич, В. Я. Фрис, Львів 1993, s. 41. Zob. również: В. Пронин, *История Православной Церкви...*, s. 237.

¹⁰⁴ О. Баран, *Церква на Закарпатті...*, s. 59–60.

¹⁰⁵ A leleszi konvent küldötte és Szentléleký Péter kir. ember vizsgálatot tarnatak Kossakov-

powstania przeciwko Habsburgom biskup de Camillis został wypędzony z Mukaczewa. Zmarł na wygnaniu 22 sierpnia 1706 r.¹⁰⁶

Walka o los diecezji mukaczewskiej trwała jeszcze niemal 70 lat. W 1771 r. Stolica Apostolska w Rzymie kanonicznie erygowała eparchię mukaczewską. Zmienił się jej status. Zdjęto z niej zwierzchnictwo diecezji egerskiej i podporządkowano ją arcybiskupom esztergomskim obrządku łacińskiego jako metropolitom. Wsparcie w uwolnieniu eparchii mukaczewskiej od dotychczasowej zależności okazała metropolia kijowska¹⁰⁷. Część historycznej metropolii kijowskiej na przestrzeni dziejów znajdowała się pod wpływem wielu, często prezentujących różne interesy, centrów polityki świeckiej i kościelnej. Podlegała również jurysdykcji Kościoła łacińskiego. Mimo to diecezja mukaczewska nigdy nie zerwała więzi z metropolią kijowską, skąd przez wieki czerpała liderów-biskupów, liczne rodziny kapłańskie, księgi liturgiczne, a także idee. Perspektywa zbadania jej ścisłego związku z metropolią kijowską na różnych płaszczyznach jest bardzo znacząca, zwłaszcza w świetle licznych źródeł, do których udało nam się dotrzeć w ostatnich latach.

Podsumowanie

Diecezja mukaczewska obrządku bizantyjskiego powstała pod koniec XV w. na terytorium południowej części diecezji halickiej i przemyskiej, tj. na obszarze metropolii kijowskiej. Już w 1443 r. metropolita kijowski Izydor otrzymał od króla Polski i Węgier Władysława III Warneńczyka przywilej dla swojej metropolii w obu królestwach. Następnie papież podzielił historyczną metropolię kijowską na dwie części i mianował biskupem halickim Makarego, który przestrzegał warunków unii florenckiej. Tenże był nieuznawany w Królestwie Polskim, został natomiast przyjęty na Węgrzech, gdzie kontynuował swoją posługę jako katolicki biskup na warunkach unii florenckiej w diecezji halickiej. Pierwszy znany następca Makarego na tym obszarze, biskup Joan, miał już tytuł biskupa „mukaczewskiego”. W następnych dwóch stuleciach diecezja mukaczewska była także ściśle związana z metropolią kijowską i funkcjonowała jako jej organiczna część. W 1596 r. diecezje mukaczewska, lwowska i przemyska wspólnie odmówiły przyjęcia unii brzeskiej. Biskupi mukaczewscy byli zaangażowani w sprawy metropolii kijowskiej. Biskupi Amfiloch i Sergiusz z Mukaczewa przewodzili również tymi częściami metropolii, które nie przyjęły unii. Kolejni duchowni sprawujący ten urząd, Petroniusz (prawdopodobnie), a na pewno Jan Hryhorowicz, Wasyl Tarasowicz, Parteniusz Petrowicz i Józef Wołoszynowski, pochodzili z metropolii kijowskiej i utrzymywali z nią stałe więzi. Petroniusz i Jan Hryhorowicz pozostawali pod wpływem idei unii,

szki Adrián püspöki helynök és bazilitafónök gyanus halálának az ügyében, Munkács, 14 XI 1695, w: *A Munkácsi görögszertartásu...*, s. 385–388; A.B. Пекар, *Написи історії Церкви...*, т. 2, s. 53, 72–73; tamże, т. 3, s. 27.

¹⁰⁶ A. Pekar, *Tribute to Bishop...*, s. 416; A.B. Пекар, *Написи історії Церкви...*, т. 3, s. 27.

¹⁰⁷ Szerzej o tym zagadnieniu zob.: В. Мороз, *Допомога генерального прокуратора Київської митрополії в Римі 1760–1772 років отця Ігнатія Володзка у справі канонічного заснування Мукачівської єпархії*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, вип. 37, 2023, s. 32–44.

podczas gdy Wasyl Tarasowicz był prześladowany za swoją lojalność wobec niej. Parteniusz Petrowicz był unitą, natomiast Józef Wołoszynowski wahał się przyjąć ustalenia synodu brzeskiego. Łacińscy biskupi egerscy i łacińscy arcybiskupi esztergomski (ostatni jednocześnie jako prymasi węgierscy) starali się oddzielić i odizolować diecezję mukaczewską od metropolii kijowskiej, wykorzystując czynniki polityczne i administracyjne. Pierwszą próbę podporządkowania struktur diecezji mukaczewskiej diecezji egerskiej podjął biskup Jerzy Jakuszcz i jego siostra Anna Drugethowa w 1646 r. Jednak plan ten nie powiódł się z powodu oporu, a diecezja mukaczewska przetrwała pod zwierzchnictwem biskupa Parteniusza Petrowicza. Pod rządami tego dostojnika oficjalnie stała się diecezją unicką, a po jego śmierci rozpoczęła się zaciekle walka o jej dalsze losy. Tymczasowy spokój nastąpił dopiero po mianowaniu na biskupa Mukaczewa przedstawiciela metropolii kijowskiej w Rzymie (prokuratora), bazylianina Józefa de Camillisa, z pochodzenia Greka. Jego wybór miał stanowić swego rodzaju kompromis, ale i ten hierarcha ostatecznie ucierpiał ze strony węgierskich elit. Dopiero w 1771 r. metropolia kijowska wsparła diecezję mukaczewską w dążeniach do uniezależnienia się od zwierzchnictwa Egeru. Jednocześnie, ze względu na granice polityczne, diecezja mukaczewska pozostała podporządkowana węgierskim prymasom, aczkolwiek nie porzuciła swoich kijowskich tradycji i więzi z tamtejszą metropolią.

Анекс:

Павло II на прохання Галицького єпископа Макарія засвідчує Естергомському і Калочському латинським архієпископам чинність юрисдикції Галицького єпископа над вірними і маєтностями його єпархії на теренах, на яких одночасно існують Варадська, Трансільванська та Егерська латинські єпархії¹⁰⁸

Druk w: A. Bunea, *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaș 1904, s. 301–303.

[s. 301] Paulus etc. Archiepiscopo Strigoniensi et Colocensi. Salutem etc. Humilibus supplicantium votis libenter annuimus, eaque favoribus prosequimur oportunis. Exhibita siquidem nobis nuper pro parte venerabilis fratris nostri *Macharii episcopi gallicensis* peticio continebat, quod licet felicitis recordationis Callistus papa III. Praedecessor noster de persona ipsius Macharii, tunc monachi monasterii sancti Cipriani ordinis sancti Basilii Constantopolitani, *ecclesiae Gallicensi* tunc temporis vacanti de fratrum suorum consilio apostolica auctoritate providerit, ipsumque illi in episcopum et pastorem praefecerit, curam, regomen et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committent. Ipseque Macharius episcopus possessionem, vel quasi regimen et asministrationem bonorum dictae ecclesiae, seu maioris partis ipsorum: videlicet *quae in Varadiensi et Transilvaniensi ac Agriensi diocesi consistunt*, assecutus extiterit et tamquam verus episcopus Gallicensis ab omnibus tentus et reputatus existat, ac pontificalia officia et ea quae sunt ordinis et jurisdictionis, exercuerit, omnibusque illis, qui secundum ritum graecorum vivunt, et suae jurisdictionis existunt, omnia praedicaverit, dixerit ac decreverit, quae tenet, approbat et observat sancta romana ecclesia, juxta decretum concilii ycumenici florentini, dudum celebrati. – Tamen venerabiles fratres nostri: Nicolaus episcopus Transylvaniensis et nonnulli [s. 302] alii ecclesiarum praelati ac clerici, etiam religiosi et laici Transylvaniensis diocesis ipsum Macharium episcopum, quominus pontificalia officia exercuerit ac pacifica possessione huiusmodi frui et gaudere possit, impedire, eumque contra tenorem dicti decreti multipliciter vexare ac perturbare praesumserunt hactenus et praesumunt ac etiam ipsum Macharium episcopum nonnullis bonis, pecuniarum summis et rebus aliis, ad mensam episcopalem Gallicensem spectantibus nequiter spoliaverint sibi quaedam alias graves minas irrogaverint, pariter et jacturam majorem suorum peculiarum. Quare idem Macharius episcopus apostolicae sedis patrocinium implorat, nobis humiliter supplicando, ut nos singulas causas, quas ipse contra Nicolaum episcopum et praelatos, ac clericos etiam religiosos et laicos praedictos praemissorum occasione movere intendit, aliquibus probis viris in patribus illis audiendas, decidendas et fine debito termonandas committeremus; aliasque sibi et statui suo in praemissis opportune providere de apostolica auctoritate dignaremur. Nos itaque huiusmodi supplicatione inclinati, fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quate-
mus vos, aut alter vestrum vocato Nicolao episcopo et praelatis, ac clericis etiam religiosis et laicis praefatis, ac aliis qui fuerint evocandi, auditisque hincinde pro-

¹⁰⁸ Z łaciny przetłumaczył Rostyslav Paranko.

positis, quod justum fuerit, appellatione remota decernatis, facientes quod decreveritis a Nicolao episcopo auctoritate nostra, ab aliis vero praefatis per censuras ecclesiasticas firmiter observari. Testes autem, qui fuerint evocati, si se gratia, odio, aut timore subtraxerint, censura similiter appellatione cessante compellatis, veritati testimonium perhibere. Non obstantibus felicis memoriae [s. 303] Bonifatii papae III. praedecessoris nostri constitutionibus quibus cavet, etc.

Тлумачення на j. українськи:

[s. 301] Павло і т. д. Архієпископу Естергомському і Калочському вітання і т. д. Ми охоче погоджуємо побажання смиренних прохачів і виявляємо їм догідну прихильність. Нещодавно подане нам від імені нашого шановного брата Макарія, єпископа Галицького, прохання містило таке. Блаженної пам'яті папа Каліст III, наш попередник, за порадою своїх братів апостольським авторитетом забезпечив особу того ж таки Макарія, тодішнього монаха монастиря святого Кипріяна чину святого Василя в Константинополі, на той час вакантній Галицькій церкві¹⁰⁹ й поставив його над нею єпископом і пастирем, повністю доручивши йому опіку, правління та адміністрування цією церквою в духовних і дочасних справах. Цей єпископ Макарій отримав посідання чи радше правління й адміністрування маєтками згаданої церкви, або ж більшою їх частиною, а саме тими, які містяться у Варадській, Трансільванській і Егерській дієцезіях; усі його мали та вважали за істинного єпископа Галицького; він здійснював архієрейські обов'язки і все, що належить до його чину та юрисдикції; усім тим, котрі живуть у грецькому обряді й належать до його юрисдикції, проповідував, промовляв і постановляв усе те, що визнає, схвалює і зберігає свята Римська церква згідно з декретом раніше проведеного вселенського Флорентійського собору. – Проте, наші шановні брати, Миколай, єпископ Трансільванський¹¹⁰, а також деякі [s. 302] інші церковні предстоятелі та чернечі й світські клірики Трансільванської дієцезії посміли й досі сміють, всупереч змісту згаданого декрету, заважати йому в здійсненні архієрейського служіння й у мирному користуванні та втішанні його посілістю, всіляко докучати йому й непокоїти його. До того ж, вони по-негідницьки обібрали того ж таки єпископа Макарія з деяких маєтків, грошових сум та інших речей, належних до Галицького єпископського столу; а також лякають його страшними погрозами, зокрема ще більшою втратою забезпечення. Тому той-таки єпископ Макарій благає заступництва Апостольського престолу, смиренно просячи нас, щоб ми доручили кільком порядним мужам у цих краях вислуховувати, вирішувати і доводити до належного завершення всі ті справи, які він має намір порушити з приводу викладеного вище проти вищезгаданих єпископа Миколая, предстоятелів та чернечих і світських кліриків; і щоб зволили й в інші способи догідно підтримати його та його стан у викладеній вище справі. Отож ми, прихильно

¹⁰⁹ tj. diecezji

¹¹⁰ Miklós Szapolyai – łaciński biskup transylwański (siedmiogrodzki) 26 IV 1462–XI/XII 1468.

поставившись до цього прохання, апостольським писанням доручаємо вашому братерству, щоб ви або хтось із вас викликав вищезгаданих єпископа Миколая, предстоятелів, чернецих і світських кліриків та інших, кого слід буде викликати; вислухали їхні пояснення; безапеляційно ухвалили справедливе рішення і домоглися, щоб цього рішення неухильно дотримувалися: єпископ Миколай – з огляду на наш авторитет, інші – з огляду на церковні стягнення. А викликаних свідків, якщо позбудуться замилювання, ненависті й страху, так само безапеляційно, під страхом стягнення спонукатимете засвідчити істину. Цьому не стануть на заваді [s. 303] конституції нашого блаженної пам'яті попередника папи Боніфация VIII, якими застерігає і т. д.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Archival sources:

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Archiwum Zamoyskich, sygn. 368

Derzhavnyi Arkhiv Zakarpatskoji Oblasti:

f. 64, op. 5, nr 16

f. 151, op. 1, nr 81

f. 151, op. 25, nr: 69, 70, 71, 72, 73

Nacionaljni muzei u Ljvovi imeni Mytropolyta Andreja Sheptycjko:

rkps: 89

Lvivska centralna provincijna biblioteka Otciv Vasylijan:

f. 12.1, op. 1, nr 14

Centralnyj Derzhavnyj Istorychnyj Arkhiv Ukrajinu u Lvovi:

f. 201, op. 4, nr 421

Printed sources:

A Munkácsi görögszertartásu püspökség okmánytára, ed. A. Hodinka, t. 1: 1458–1715, Ungvár 1911.

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemy vremennoy komissiey dlya razbora drevnikh aktov, vysochayshe uchrezhdennoy pri Kievskom voennom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatornъ, ch. 1, t. 6: *Akty o tserkovno-religioznykh otnosheniyakh v Yugo-Zapadnoy Rusi*, Kiev 1871.

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemy vremennoy komissiey dlya razbora drevnikh aktov, vysochayshe uchrezhdennoy pri Kievskom voennom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatornъ, ch. 1, t. 10: *Akty otnosyashchiesya k istorii Galitsko-russkoy pravoslavnoy tserkvi (1423–1714 g. g.)*, Kiev 1904.

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemy vremennoy komissiey dlya razbora drevnikh aktov, vysochayshe uchrezhdennoy pri Kievskom voennom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatornъ, ch. 8, t. 8: *Akty o brachnom pravnъ i semeynom bytnъ v Yugo-Zapadnoy Rusi v XVI–XVII vv.*, Kiev 1909.

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rusi, izdavaemy Kommisiei dlya razbora drevnikh aktov, sostoyashchey pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom General-Gubernatornъ, ch. 1, t. 9, Kiev 1893.

Balyk B.I. „*Katafal'k černečyj*” *vasylijan XVII–XVIII st. (Rukopysna zbirka žyttiepysiv vasylijan)*, „*Analecta Ordinis S. Basilii Magni*”, series II, sectio 2, vol. 8, Rym 1973, pp. 67–98.

- Baran A., *Quaedam ad biographiam J. Volšynovskyj, episcopi Mukačoviensis (1676)*, „Analacta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio I, vol. 1, Romae 1954, pp. 209–227.
- Documenta inedita de confirmatione Pertenii Petrovyč episcopi Mukačoviensis*, coll. A. Baran, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio II, vol. 3, Romae 1960, pp. 440–448.
- Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)*, vol. 1: 1075–1700, coll. A. Welykyj, Romae 1953.
- Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)*, coll. A. Welykyj, vol. 2: 1700–1953, Romae 1954.
- Epistolae Metropolitaram, Archiepiscoporum et Episcoporum*, vol. 1: *Epistolae Josephi Velamin Rutsyj Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637)*, coll. T. Haluščynskyj, A. Welykyj, Romae 1956.
- Epistolae Metropolitaram, Archiepiscoporum et Episcoporum*, vol. 2: *Epistolae Metropolitaram Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637–1674)*, coll. A. Welykyj, Romae 1956.
- Horbač O., *Try cerkovnoslovojanški liturhični rukopysni teksty Vatykanškoj biblioteky*, „Praci Filosoфіčno-humanistyčnogo fakul'tetu Ukrajinškoho katolyčkoho universytetu im. sv. Klymentija Papy”, vol. 1, Rym 1966.
- Khozhdenie na Florentijsky sobor*, in: *Biblioteka literatury drevney Rusi*, t. 6: XIV – seredina XV veka, Sankt-Peterburg 1999, pp. 464–487.
- Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)*, coll. A. Welykyj, vol. 1: 1600–1640, Romae 1972.
- Monumenta Ucrainae Historica*, vol. 1: 1075–1623, coll. A. Septyckyj, Romae 1964.
- Opisanie dokumentov, pozhertsovannykh preosvyashchennym Pavlom – episkopom Olonetskim i Petrozavodskim Vilenskomu Svyato-Dukhovskomu Bratstvu, ko dnyu torzhestvennago prazdnovaniya Bratstvom 300-letnyago yubileya sooruzhennoy im v 1597 g. v g. Vil'nyu Svyato-Dukhovskoy tserkvi*, „Litovskije Eparkhial'nyje Vedomosti”, nr 25, 1893, pp. 230–234.
- Pamyatniki polemicheskoy literatury v Zapadnoy Rusi*, t. 3, Peterburg 1903.
- Petrushevich A., *Svodnaya galitsko-russkaya letopis' s 1600 po 1700 god*, in: *Literaturny sbornik izdavaemy Galitsko-russkoyu Matitseyu 1872 i 1873*, L'vov 1874.
- Velyčko C., *Litopys*, eds. H. Boriak, T. Tajirova-Jakovlieva, Kyjiv 2020.

Studies:

- Aškynazy Z., *Pravoslanoє dvyženie v Podkarpatskoj Rusy*, Užhorod 1926.
- Baran A., *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*, Romae 1960.
- Baran O., *Cerkva na Zakarpatti v rokach 1665–1691*, Rym 1968.
- Basilovits J., *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae*, vol. 1, pars 1–3, Cassoviae 1799.
- Basilovits J., *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, &c. exhibens Statum Graeco-Catholicae Dioecesis Munkaciensis Hierarchicum, juxta seriem Episcoporum cum praecipuis eorundem, aliorumque Illustrium Virorum Gestis, e variis Vullis Pontificiis, Diplomatibus, Decretisque Regiis, ac aliis Documenti authenticis potissimum concinnatum*, vol. 2, pars 4, Cassoviae 1804.
- Blažejovský D., *Ierarchija Kyjivškoj Cerkvy (861–1996)*, Lviv 1996.
- Bokkolini A., *Konflikt jepyskopiv Inokentija Vynnyčkoho ta Jana Malachovškoho dovkola unijnoji Cerkvy*, „Ukrajinський історичний журнал”, č. 1, 2020, pp. 31–44.
- Bunea A., *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaș 1904.
- Čubatyj M., *Istorija chrystyjanstva na Rusy-Ukrajini*, t. 2, č. 1: 1353–1458, Rym–Ňju-Jork 1976.

- Fenyč V., *Halyčyna i Mukačivska jeparchija (do 1771 r.)*, „Tysiačolittia – Millenia: Naukovyj ščoričnyk”, vyp. 1, 2014, pp. 89–103.
- Gadzhega V., *Perva sproba istoriŭ greko-katolicheskoh Mukachevskoh eparkhie*, „Naukovy zbornik tovaristva «Prosveta» v Uzhgorode za rök 1924”, roch. 3, 1924, pp. 1–27.
- Gadzhega V., Y. Voloshinovs'ky, ep. Mukachivs'ky i I. Malakhovs'ky, ep. Peremis'ky, yak ep. Mukachivs'ky, „Zapiski Chinu Svyatogo Vasiliya Velikogo”, t. 4, vip. 1–2, Žovkva 1932, pp. 161–170.
- Gil A., *Parafie eparchii przemyskiej w starostwie spiskim w XVII–XVIII wieku na tle dziejów kościołów wschodnich po południowej stronie Karpat*, in: *Sub ficu. Memoriałnyj zbirnyk, prysviachenyj Ihorevi Skočyliasiu*, ed. I. Aymes, Lviv 2022, pp. 167–188.
- Gradoš J., *Užhorodska únia z 24. Aprila 1646 vo svoelje jej dokumentu*, „Theologos”, roč. 18, 2016, pp. 229–241.
- Horin S., *Monastyri Lučko-Ostrožkoji jeparchiji kincia XV – seredyny XVII st.: funkcionuvannia i misce u volynškomu sociumi*, Kyjiv 2012.
- Kataloh kyrylyčnych starodrukiv Lvivškoji naukovoji biblioteki im. V. Stefanyka Akademiji nauk Ukrainy*, vyp. 1: *Vydannia Ivana Fedorova*, eds. Ja. D. Isajevyč, V. Ja. Frys, Lviv 1993.
- Krochmal J., *Unia v eparchii przemysko-samborskiej za rzádów władyki Atanazego Krupeckiego (1609–1652)*, in: *Kościół. Społeczeństwo. Kultura. Prace ofiarowane Profesorowi Wiesławowi Müllerowi z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej i dydaktycznej*, eds. J. Drob, H. Łaszkiwicz, A. Stasiak, B. Szady, C. Taracha, Lublin 2004, pp. 117–131.
- Kuhutiak M., *Velykyj Skyt u Karpatach*, t. 3: *Velykyj Skyt u Markovij pustyni: ukrajinskij, duchovnyj i kulturno-istoryčnyj fenomen*, Lviv-Ivano-Frankivsk 2017.
- Lacko M., *The Union of Užhorod*, Cleveland–Rome 1976.
- Lacko M., *Užhorodska unija (1646)*, in: *Rym i Patrijarchyaty Schodu*, ed. V. de Fris, Lviv 2015.
- Lehoczyk T., *A beregmegeyi görögsertartásu katholikus lelkészségét története a XIX. század végéig*, Munkács 1904.
- Lučkaj M., *Istorija karpatskich rusyniv*, t. 2, Užhorod 2000.
- Magocsi P.R., *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*, Budapest–New York 2015.
- Moroz V., «Ruš esť košť s kosty našej y trblo s trbla našeho»: čy buv serbom mukačivškyj jepyskop Partenij Petrovyč, „Naukovyj visnyk Užhorodškoho universytetu. Serija: Istorija”, vyp. 1, 2023, pp. 8–17.
- Moroz V., *Dopomoha heneralnogo prokuratora Kyjivškoji mytropoliji v Rymy 1760–1772 rokiv otcia Ihnatija Volodzka u spravi kanoničnogo zasnuvannia Mukačivškoji jeparchiji*, „Ukraina: kulturna spadščyna, nacionalna svidomist', deržavnist'”, vyp. 37, 2023, pp. 32–44.
- Moroz V., *Mukačivškyj jepyskop Serhij v majetnostiach Ostrožkyh i Zaslavskyh ta joho nevidoma misija v Kyjivškej mytropoliji peršoji čverti XVII st.*, „Naukovyj visnyk Užhorodškoho universytetu. Serija: Istorija”, vyp. 2, 2020, pp. 10–21.
- „My dity preslavnoji Ukrainy”. *Vybrani etnografični ta istoryčni praci Anatolija Kralyčkoho*, upor. i zah. red. V. Moroz, Lviv 2023.
- Mycyk Ju., *Z epistoliaranoi spadščyny kyjivškoho mytropoljy Josyfa (Rutškoho)*, „Kovčeh: Naukovyj zbirnyk z cerkovnoji istoriji”, č. 3, 2001, pp. 463–469.
- Myčko I., *Pryčynky do istoriji cerkovno-kulturnych zozjazkiv Zakarpattia z Halyčynoju ta Volynniu (perša tretyna XVIII st.)*, „Kultura ukrajinskych Karpat: tradyciji i sučasniš. Materialy Mižnarodnoji naukovoji konferenciji (Užhorod, 1–4 veresnia 1993 roku)”, Užhorod 1994, pp. 413–420.
- Pekar A., *Tribute to Bishop J. de Camillis, OSBM (1641–1706)*, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, series II, sectio II, vol. 12, Romae 1985, pp. 374–418.
- Pekar A.V., *Narysy istoriji Cerkovy Zakarpattia*, t. 1: *Jerarchične stanovlennia*, Rym 1967.

- Pekar A.V., *Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattia*, t. 2: *Vnutrišnia istorija*, Rym–Lviv 1997.
- Pekar A.V., *Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattia*, t. 3: *Monaše žyttia*, Užhorod 2014.
- Perfečkyj E., *Uhorśka Ruś-Ukrajina v peršij polovyni XVII-ho stoliittia*, „Ukrajina: naukovyj tročhmisiačnyk ukrajinoznavstva”, kn. 3–4, 1917, pp. 19–42.
- Pesty F., *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, t. 1, Budapest 1877.
- Petrov A., *Drevnejšija hramoty po ystorii karpato-russkoj cerkvy y ierarchiy 1391–1498 hh.*, Praha 1932.
- Praszko I., *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655–1665*, Romae 1944.
- Pronin V., *Istoriya Pravoslavnoy Tserkvi na Zakarpatye*, Užgorod 2009.
- Rath I., *Eparchie munkácská od r. 1498 do nastoupení Tarasovičova r. 1634*, Praha 1936.
- Smutok I., *Ruśka šliachta Peremyšľškoji zemli (XIV–XVIII st.)*. *Rodovody*, t.: 2, 4, Lviv 2019–2021.
- Smutok, I., *Vstup do henealohiji šliachty Sambirśkoho povitu XVI – počatku XVII st. (Šliachetśki prizvyšča)*, Lviv 2008.
- Tymošenko L., *Berestejski cerkovni sobory u žovtni 1596 r.: pidhotovka, sklad učasnykiv ta providnyky*, „Ukrajina v Central’no-Schidnij Jevropi (z najdavnišych časiv do kincia XVIII st.)”, vyp. 7, 2007, pp. 141–166.
- Véghseő T., *A bazilita Kulczicky Porphyrius Munkácsi helynök négy levele Kollonich Lipót biboroshoz 1688-ból (forrásközlés) „Athanasiana”*, t. 24. Nyíregyháza 2007, pp. 137–154.
- Wereda D., *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*, Siedlce–Lublin 2013.
- Zielecka-Mikołajczyk W., *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem: dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*, Toruń 2021.
- Zubko P., *O dokumente Užhorodskej únie z 24. Apríla 1646*, „Slavica Slovaca”, roč. 51, 2016, č. 1, pp. 3–9.

